



Stiftelsen för forskning inom
områden med anknytning till
Östersjöregionen och Östeuropa
(Östersjöstiftelsen)

En granskning av verksamheten 1994– juni 2001

Stiftelsen för forskning
inom områden med anknytning till
Östersjöregionen och Östeuropa
(Östersjöstiftelsen)

En granskning av verksamheten 1994–juni 2001

KVA rapport 2001:3

Kungl. Vetenskapsakademien © 2001

Grafisk form och produktion: Typoform

Tryck: Svanbergs tryckeri i Växjö AB

ISSN: 1102-4771

Innehåll

Sammanfattning	4	Bilaga 1.	
Bakgrund	6	Direktiv för granskning av forskningsstiftelserna	40
Östersjöstiftelsens bildande	8	Bilaga 2.	
Den parlamentariska behandlingen	8	Östersjöstiftelsens stadgar	42
Stiftelsens ändamål	10	Bilaga 3.	
Granskningsgruppens slutsatser	11	Östersjöstiftelsens styrelse	45
Östersjöstiftelsen 1994-1996	12	Förordnade 1994-06-23 för perioden 1994-08-01—1998-07-31	45
Stiftelsens ledning	12	Förordnade 1997-01-09 för perioden 1997-01-01—1999-12-31	45
Stiftelsens förvaltning	13	Förordnade 1999-12-22 för perioden 2000-01-01—2001-12-31	45
Stiftelsens medelsutdelning	13		
Granskningsgruppens slutsatser	15	Bilaga 4.	
Östersjöstiftelsen 1997-1999	16	Södertörns högskolas styrelse	46
Stiftelsens ledning	16	Förordnade för perioden 1996-01-01 — 2000-12-31	46
Stiftelsens förvaltning	16	Förordnade fr.o.m. 2001-01-01	46
Stiftelsens medelsutdelning	17	Underlag för granskningen	47
Granskningsgruppens slutsatser	23	Skriftliga handlingar	47
Östersjöstiftelsen 2000-2001	24	Intervjuer	48
Stiftelsens ledning	24		
Stiftelsens förvaltning	26		
Stiftelsens medelsutdelning	27		
Granskningsgruppens slutsatser	30		
Sammanfattande problemdiskussion	33		
Stiftelsens ledning	33		
Stiftelsens förvaltning	34		
Stiftelsens medelsutdelning	36		
Övergripande slutsatser och förslag till åtgärder	38		
Två övergripande problem	38		
Förslag till åtgärder	39		

Sammanfattning

Stiftelsen för forskning inom områden med anknytning till Östersjöregionen och Östeuropa (Östersjöstiftelsen) tillkom i den andra omgången, då medel från de avvecklade löntagarfonderna användes för att bilda ett antal svenska forskningsstiftelser. I enlighet med Östersjöstiftelsens stadgar har Kungl. Vetenskapsakademien rätt att granska verksamheten. Detta är den första granskningen av stiftelsen. Den bygger på skriftligt material samt samtal med ett femtontal personer som varit knutna till stiftelsen. Detta underlag har analyserats med avseende på fyra faser: 1. Östersjöstiftelsens bildande, 2. Perioden 1994–1996, 3. 1997–1999, samt 4. 2000–2001 (t.o.m. 2001-06-30). Analysen har avsett stiftelsens ledning, dess förvaltning och medelstilldelning.

Vid betraktande av Östersjöstiftelsens grundläggande förutsättningar kan konstateras att stiftelsens stadgar omfattar två tydliga restriktioner. Den ena innebär att medel endast kan beviljas till forskning och forskarutbildning med anknytning till östersjöregionen och Östeuropa. Den andra föreskriver att anslagsmottagarna skall vara knutna till Södertörns högskola. Granskningsgruppen anser att denna konstruktion innebär att stiftelsens förutsättningar för att fördela tillgängliga medel i kvalificerad konkurrens kraftigt begränsas. Kretsen av potentiella sökande reduceras ytterligare genom att Södertörns högskola är i ett uppbyggnadsskede. Samtidigt är det värt att notera att stiftelsen har en betydande utdelningskapacitet. Den har i år utdelat 136 Mkr till Södertörns högskola. Ambitionen är att den framtida årliga utdelningen skall ligga på samma nivå, vilket innebär att Södertörns högskola i jämförelse med de nya universiteten och andra unga högskolor är mycket gynnad när det gäller anslag för forskning och forskarutbildning.

Granskningsgruppen har vidare noterat att stiftelsens styrelse med tiden fått en allt starkare personanknytning till destinatären, Södertörns högskola. Vid tillsättningen av ny stiftelsestyrelse i januari 2000 utsågs således ordföranden i högskolans styrelse till ordförande i stiftelsens styrelse och högskolans rektor till ledamot. Den senare har därefter av styrelsen valts till vice ordförande. Av övriga sex ledamöter är det endast två som saknar formell koppling till Södertörns högskola. Dessa personalunioner mellan de båda organisationerna framstår som mindre lämpliga. Stiftelsens styrelse har visserligen efter en juridisk utredning avfärdat jävsfrågan, men denna kan inte undanröja den betydande risken för att Östersjöstiftelsens trovärdighet undergrävs av arrangemanget.

Gruppen har också noterat att administrationen av Östersjöstiftelsens verksamhet skiljer sig från andra liknande organisationer genom att en kanslifunktion praktiskt taget saknas. En kvartstids sekreterare sköter löpande sysslor i samband med och föranledda av styrelsens sammanträden. Sedvanlig ansökningshantering, inklusive bedömningar och utvärderingar med hjälp av externa granskare sköts på stiftelsens uppdrag av högskolan. Av stiftelsen beviljade medel till Södertörns högskola för projektkostnader åtföljs av ett lika stort belopp för överheadkostnader och högskolemoms.

Den beskrivna konstruktionen bygger på ett system som innebär att enskilda forskare och forskargrupper vid Södertörns högskola inte lämnar in ansökningar direkt till Östersjöstiftelsen. Ansökningarna bereds istället inom högskolan som väljer och rangordnar projekt inom ramen för ett samlat ansökningspaket till stiftelsen. Denna beviljar sedan ett ramanslag till högskolan för egen fördelning på de olika projekten. Några av Östersjöstiftelsens prioriterade forskningsområden eller någon strategi beträffande vetenskapliga inriktningar har inte formulerats. Stiftelsens funktion vid anslagsbeviljningen har i stället begränsats till en granskning av östersjö- eller östeuroparelevansen. Stiftelsen har mycket begränsad kontakt med sina anslagsmottagare.

Östersjöstiftelsens kapitalförvaltning sköttes fram till år 2000 av utomstående kapitalförvaltningsbolag. Då inrättades i stället en placeringsdelegation bestående av stiftelsens ordförande, vice ordförande (rektorn för Södertörns högskola), en studeranderepresentant och en utomstående bankdirektör. Östersjöstiftelsens kapitalförvaltning har präglats av god kostnadskontroll och har redovisat resultat som legat i nivå med utvecklingen för Affärsvärldens index. Icke desto mindre är det ur principiell synpunkt problematiskt att ledande företrädare för stiftelsens enda destinatär genom sina positioner i stiftelsens placeringsdelegation så starkt kan påverka kapitalförvaltningen.

För att lösa de ovan konstaterade problemen för Östersjöstiftelsen föreslår granskningsgruppen

1. att stiftelsestyrelsens fortsatta diskussioner om permutation inriktas på en delning av stiftelsen i två lika stora delar för vart och ett av stiftelsens ändamål och
2. att de administrativa kopplingarna mellan stiftelsen och högskolan upplöses.

Enligt punkt 1 skulle den ena delen användas för stöd till forskare vid Södertörns högskola utan restriktioner vad gäller ämnesinnehållet, medan den andra delen skulle användas för stöd till forskning rörande östersjöområdet och Östeuropa och vara öppen för alla forskare i landet. Punkt 2 innebär att stiftelsen bör bygga upp en egen kansliorganisation för att behandla inkomna ansökningar, ta initiativ rörande östersjö- och östeuropaforskning, genomföra utvärderingar etc. Vidare bör inga personalunioner förekomma mellan Östersjöstiftelsens styrelse och Södertörns högskolas styrelse.

Gruppen anser att den långsiktiga potential som finns i Östersjöstiftelsen bättre kan tas till vara om de i den nuvarande konstruktionen inbyggda problemen kan elimineras.

Bakgrund

I början av 1990-talet fattade riksdagen beslut om att avveckla löntagarfonderna. I politisk oenighet bildades i två omgångar ett antal stiftelser med de frigjorda medlen. Stiftelserna har sedan, i tillägg till fakultets- och forskningsrådsmedel, blivit viktiga finansiärer av svensk forskning. Till de nybildade stiftelserna överfördes ca 17 miljarder kronor, ett kapital som i stort sett fördubblades under resten av 1990-talet (Stiftelser bildade med löntagarfondsmedel, s. 4). Bland dessa stiftelser tillkom i den andra omgången *Stiftelsen för forskning inom områden med anknytning till Östersjöregionen och Östeuropa*, i fortsättningen benämnd *Östersjöstiftelsen*.

Enligt dess stadgar (15 §) skall Östersjöstiftelsens räkenskaper och årsredovisning samt styrelsens förvaltning granskas av två revisorer (med personliga suppleanter), av vilka en skall vara auktoriserad. Vidare har Riksrevisionsverket rätt att utse en revisor jämte suppleant. Därutöver har Kungl. Vetenskapsakademien rätt att granska stiftelsens verksamhet (19 §). Stiftelsen skall också ”tillse att den verksamhet som stiftelsen stödjer utvärderas regelbundet” (20 §). Det bör slutligen noteras att stiftelsen är ”undantagen från tillsyn enligt lagen (1929:116) om tillsyn över stiftelser” (21 §). Däremot omfattas stiftelsen av stiftelselagen (1994:1220) och offentlighetsprincipen, (det senare sedan 1 januari 1998). Kopia av stiftelsens årsredovisning och revisionsberättelse skall överlämnas till regeringen (18 §).

Östersjöstiftelsens styrelse tog redan vid sitt första sammanträde fasta på Vetenskapsakademiens roll som granskare av stiftelsens verksamhet och inbjöd då akademien att utse en revisor (ÖSS 940826-9; ÖSS = Östersjöstiftelsens styrelseprotokoll). Till denna befattning utsågs förre rektorn för Stockholms universitet, professor Staffan Helmfrid med professor Tor Ragnar Gerholm som suppleant.

Med anledning av akademiens särskilda roll som granskare av verksamheten vid de särskilda forskningsstiftelserna som bildats med löntagarfondsmedel diskuterade akademins styrelse, under hösten 1999 de principiella förutsättningarna för sådana uppdrag. Vid sammanträde den 9 februari 2000 fastställdes direktiv för granskningarna (se bilaga 1). Samtidigt beslöt nämnden att granska bl. a. Östersjöstiftelsen. Den uppdrog åt ledamöterna professor Lars Engwall, Uppsala universitet (sammankallande) och professor Dan Brändström, Riksbankens Jubileumsfond att, med biträde av fil.dr. Dick Hedberg, Vetenskapsakademien, genomföra utvärderingen.

Östersjöstiftelsen har inte tidigare granskats av Vetenskapsakademien. Däremot har Riksdagens revisorer genomfört en granskning av stiftelsen (Rapport 1999/2000:6). Denna avsåg dock samtliga stiftelser bildade med löntagarfondsmedel och inte specifikt Östersjöstiftelsen.

Föreliggande utvärdering grundar sig dels på en genomgång av skriftligt material som ställts till förfogande av stiftelsen, dels på samtal med personer som på olika sätt är eller har varit knutna till stiftelsen (se vidare förteckning över underlagsmaterial och intervjuade personer). De

intervjuade har i samband med slutarbetet med rapporten beretts tillfälle att kommentera dess faktadelar för att undvika felaktigheter i sakframställningen.

Materialet har analyserats och presenteras med en uppdelning på fyra faser i Östersjöstiftelsens historia, som identifierats m.h.t. sammansättningen av stiftelsens styrelse: 1. Östersjöstiftelsens bildande, 2. 1994–1996, 3. 1997–1999, samt 4. 2000–2001 (t.o.m. 2001-06-30). För var och en av de tre sist nämnda faserna har gruppen granskat 1) stiftelsens ledning, 2) förvaltning och 3) medelstildelning. För samtliga faser har gruppen dragit ett antal slutsatser. I ett avslutande avsnitt sammanfattas gruppens observationer. Därutöver ges ett förslag till lösning på de problem som granskningsgruppen identifierat.

Det bör slutligen i detta inledande avsnitt understrykas att granskningen inte avser Södertörns högskola. Eftersom denna i Östersjöstiftelsens stadgar är utpekad som destinatar är det dock oundvikligt att den till inte obetydlig del berörs i granskningen.

Östersjöstiftelsens bildande

Den parlamentariska behandlingen

Den 24 mars 1994 överlämnade regeringen Bildt till riksdagen propositionen ”Utbildning och forskning. Kvalitet och konkurrenskraft” (1993/94:177). I denna föreslogs att den fortsatta utbyggnaden av den högre utbildningen i Stockholm skulle ske inom ramen för en ny universitetsstruktur i södra Stockholmsområdet. Enligt regeringen borde denna nya universitetsstruktur ”få en inriktning som särskilt främjar en förstärkning av de kulturella och ekonomiska banden mellan Sverige och östersjöregionen i övrigt” (s. 53). För att finansiera detta projekt föreslog man att 16,45 procent av återstoden av Fond 92–94 skulle avsättas till en särskild stiftelse. Avkastningen från denna skulle gå till forskning och forskarutbildning i den nya universitetsstrukturen. Stiftelsens uppgift skulle vara att förvalta det kapital som anförtrotts den och avkastningen skulle inledningsvis stödja forskarutbildning inom humaniora, kultur och samhällsvetenskap. Det anfördes vidare att medel ”under ett uppbyggnadsskede” borde ställas till förfogande ”för att bidra till kostnader för bl.a. akademisk infrastruktur” (s. 58). Det framgår också av propositionen att stiftelsen endast får disponera avkastningen av kapitlet. Texten anger vidare att stiftelsen och ”den avsedda universitetsstrukturen” bör kunna samordna sin administration och förvaltning (s. 133).

Riksdagens beslut våren 1994 följde regeringens förslag (bet. 1993/94: UbU12, rskr 1993/94:399). Därmed bildades Östersjöstiftelsen med ett startkapital om 1,3 miljarder kronor. Den 16 maj 1994 tillsatte sedan utbildningsminister Per Unckel en kommitté ”med uppdrag att utreda förutsättningarna för en ny universitetsstruktur i södra Storstockholmsområdet”. Till ordförande i kommittén, som antog namnet *1994 års Stockholmskommitté*, utsågs statssekreteraren i Utbildningsdepartementet Bjarne Kirsebom och som ledamöter landstingsråden Ralph Lédel och Bosse Ringholm, rektorn vid Stockholms universitet professor Inge Jonsen, samt docenten Kerstin Sahlin-Andersson. Till huvudsekreterare och sekreterare utsågs ämnessakkunnige John Fürstenbach resp. kanslirådet Gunnel Stenqvist.

Stockholmskommittén presenterade redan i september det första delbetänkandet *Kronan–Spiran–Äpplet* (SOU 1994:27). I detta föreslog kommittén att den nya högskolestrukturen skulle omfatta tre s.k. campus. Campus Spiran skulle etableras i anslutning till Huddinge sjukhus och ha en inriktning på livsvetenskaper och ekonomi. Campus Äpplet skulle förläggas till Haninge med en inriktning på teknik, ekonomi och språk; det skulle också ha ett ”särskilt ansvar för program som syftar till kontinuerlig kompetensutveckling”. Campus Kronan slutligen, skulle förläggas i anslutning till Stockholms södra innerstad och ha en inriktning på kulturvetenskap, språk och Östeuropa (s. 7). Forskningen och forskarutbildningen i den nya högskolestrukturen skulle enligt kommitténs förslag ”organiseras inom en mångdisciplinär fakultet och inriktas dels mot

östersjöområdet och Östeuropa, dels mot livsvetenskaper”. Basfinansiering av dessa två områden skulle utgöras av medel ”från den s.k. Östersjöstiftelsen och Stiftelsen för vårdforskning och forskning om allergier” (s. 77). Kommittén påpekade dock att omfattningen på forskningen i övrigt var beroende av hur väl forskarna kunde dra till sig externa medel.

Östersjöstiftelsen bedömdes kunna lämna stöd på ca 30 Mkr per år och Stiftelsen för vårdforskning lika mycket. Kommittén gjorde dessutom bedömningen att forskarna i konkurrens skulle kunna dra till sig externa anslag i samma omfattning, d.v.s. ca 60 Mkr per år. Därmed skulle forskningsbudgeten inom den nya strukturen på kort tid kunna nå nivån 120 Mkr (s. 77).

Genom valutslaget i september 1994 kom Stockholmskommitténs planer inte att förverkligas under den borgerliga regeringen. I stället lade den nya socialdemokratiska regeringen fram en budgetproposition med förslag om grundandet av Södertörns högskola. Därefter tillsattes en organisationskommitté med den nye statssekreteraren Göran Löfdahl som ordförande. Övriga ledamöter var de tidigare ledamöterna i Stockholmskommittén Ralf Lédel, Bosse Ringholm och Kerstin Sahlin-Andersson. Även sekreteraren, John Fürstenbach, hämtades från Stockholmskommittén. Ledamoten av samma kommitté, Inge Jonsson, fick vidare i uppdrag att leda en grupp som skulle lägga akademiska aspekter på högskolan (ÖSS 950220-2a).

Denna organisationskommitté överlämnade till regeringen i januari 1996 en anslagsframställning avseende Södertörns högskola för åren 1997, 1998 och 1999. I denna markeras på nytt Östersjöstiftelsens roll för forskningsfinansieringen (s. 4):

I något eller några fall kommer ett geografiskt bestämt område att utgöra ett sammanhållande element. En betydande del av forskningen kan nämligen väntas avse Östersjöregionen och Östeuropa eftersom den forskningsfinansiering som avses ske via [...] Östersjöstiftelsen, är begränsad till angivet ändamål. Med en försiktig beräkning av dess utdelningskapacitet och förutsatt att beskattningsreglerna inte ändras kan ett årligen tillgängligt belopp om 40–50 miljoner kronor förutses.

[...]

Den här angivna forskningsinriktningen kan emellertid inte få bli totalt bestämmande för utbildningsutbudet. Södertörns högskola bör tvärtom redan från starten ledas av en ambition att öppna vidast möjliga internationella perspektiv. [...] Den nödvändiga forskningsanknytningen kan inte garanteras av Östersjöstiftelsen ensam. Den måste säkerställas redan vid rekryteringen av lärare.

Något senare (s. 6) anförs vidare att högskolan ”genom sin speciella forskningsfinansiering [har] en inriktning mot den del av Europa som har stränder vid Östersjön”. Den av stiftelsen finansierade forskningen förväntas ligga inom samhällsvetenskap och humaniora och omfatta motsvarande 30 heltidstjänster som forskare (s. 14).

Stiftelsens ändamål

Grundtankarna för Östersjöstiftelsen återfinns i den ovan refererade regeringspropositionen 1993/94:177, i vilken regeringen sammanfattar sitt förslag på följande sätt:

Den fortsatta expansionen av högre utbildning i Stockholmsområdet skall ske inom ramen för en ny universitetsstruktur. Denna bör få en inriktning som särskilt främjar en förstärkning av de kulturella och ekonomiska banden mellan Sverige och Östersjöregionen i övrigt. Förbättrade förutsättningar för utbildning och forskning inom vårdområdet är också angelägna. Den nya universitetsstrukturen föreslås omfatta södra Storstockholmsområdet.

Från återstoden av Fond 92–94 avsätts 16,45 procent (jfr avsnitt 6.6) till en särskild stiftelse vars avkastning skall gå till forskning och forskarutbildning i den nya universitetsstrukturen.

I stadgarna för stiftelsen (se bilaga 2) bestämdes i den första paragrafen dess ändamål senare på följande sätt:

Stiftelsen, vars benämning skall vara Stiftelsen för forskning inom områden med anknytning till Östersjöregionen och Östeuropa har till ändamål att stödja forskning och utbildning med denna inriktning vid en ny struktur för högre utbildning i södra Stockholmsregionen utan begränsningar till vissa discipliner.

Vidare fastlades i stadgarnas tredje paragraf ”att stiftelsen vid uppfyllandet av sitt ändamål [skall] bidra till uppbyggnad och finansiering av forskning och forskarutbildning i södra delen av Stockholmsområdet och den akademiska infrastrukturen i anslutning därtill”.

Vid en jämförelse mellan propositionstexten och stadgarnas första och tredje paragrafer kan det konstateras att de senare är betydligt mer preciserade. Propositionen talar om att den nya universitetsstrukturen ”bör få en inriktning som särskilt främjar en förstärkning av de kulturella och ekonomiska banden mellan Sverige och Östersjöregionen i övrigt” (vår kursivering), att satsningar på vårdområdet är angelägna och att medel skall avsättas från Fond 92–94 för att finansiera verksamheten. Dessa skrivningar kan tolkas som att betydande frihet kan föreligga vad gäller användningen av avkastningen från stiftelsen. I stadgarna, som måste betraktas som en precisering av det politiska beslutet, sägs däremot mycket klart att stiftelsens medel enbart skall användas för att stödja forskning och forskarutbildning med inriktning mot östersjöregionen och Östeuropa. Eftersom dessa stadgar tillkommit efter beslutet i riksdagen och också utgör den associationsrättsliga grunden för stiftelsens verksamhet bör slutsatsen vara att Östersjöstiftelsen är begränsad till att stödja forskning rörande östersjöregionen och Östeuropa. Det förefaller även uppenbart att stiftelsen inte har möjlighet att stödja forskning och utbildning vid något annat lärosäte än just Södertörns högskola.

Granskningsgruppens slutsatser

Det kan redan på detta stadium konstateras att Östersjöstiftelsen genom sina stadgar fått två tydliga restriktioner på sin verksamhet. För det första skall stiftelsen enbart finansiera forskning och forskarutbildning med anknytning till östersjöregionen och Östeuropa; för det andra skall anslagsmottagarna ha anknytning till Södertörns högskola. Den första typen av restriktion förknippas ofta med s. k. sektorsforskning, som kritiserats med hänvisning till att sådan ämnesbestämd forskning inte leder till högsta kvalitet i forskningsinsatserna. Detta argument har också varit viktigt i samband med den nyligen genomförda omorganisationen av svensk forskningsfinansiering (prop. 1999/2000: 81). Huvudtanken för denna har varit att en grundforskning utan politisk styrning med anslag efter granskning av framstående vetenskapsidkare leder till de bästa resultaten. Redan den första restriktionen i Östersjöstiftelsens stadgar går därmed på tvärs mot grundläggande tankar i den aktuella forskningspolitiska debatten. Om man dessutom ställer kravet att anslagsmottagare endast kan vara verksamma vid ett särskilt angivet lärosäte finns ytterligare anledning att känna oro för att kretsen av potentiella sökanden skall innehålla tillräckligt många välkvalificerade forskare. Denna oro bör vara än mer välgrundad då det aktuella lärosätet är i ett uppbyggnadsskede.

Utvärderingsgruppen finner således att de grundläggande förutsättningarna för Östersjöstiftelsen att fördela tillgängliga medel i kvalificerad konkurrens redan från början begränsats på ett allvarligt sätt. Samtidigt konstaterar gruppen att stiftelsen existerar med ovan redovisade ändamål. Den fortsatta granskningen tar därför fasta på hur stiftelsens ledning inom dessa ramar hanterat sitt uppdrag.

Östersjöstiftelsen 1994–1996

Stiftelsens ledning

Östersjöstiftelsens styrelse skulle enligt sina ursprungliga stadgar bestå av minst sex och högst åtta ledamöter. Sedan regeringen vid bildandet utsett den första styrelsen ankom det därefter på styrelsen själv att utse och entlediga ledamöter med undantag av en ledamot som skulle utses av regeringen. Senare styrelser hade också möjlighet att själv utse ordförande. Mandattiden för styrelseledamöterna stadgades till fyra år med möjlighet till ett omförordnande. Vid nyval ankom det på styrelsen att inbjuda Kungl. Vetenskapsakademien att lämna förslag.

Till ordförande i den första styrelsen utsågs i augusti 1994 ledamoten av Stockholmskommittén och tidigare rektorn vid Stockholms universitet, Inge Jonsson. Övriga styrelseledamöter blev dåvarande chefen för Rymdstyrelsen, professor Kerstin Fredga, kulturattachén i Warszawa Mika Larsson, dåvarande direktören i Utrikespolitiska institutet professor Rutger Lindahl, industriminnesprofessorn Marie Nisser, tidigare talmannen Ingegerd Troedsson och ambassadören i Riga, tidigare östeuropaprofessorn Andreas Ådahl. Vid det konstituerande sammanträdet utsågs Marie Nisser till vice ordförande (ÖSS 940826-7). Hon kom dessutom av regeringen att utses till ledamot av Södertörns högskolas styrelse från den 1 januari 1997. Därmed fanns således på ett tidigt stadium en formell koppling mellan Östersjöstiftelsen och Södertörns högskola.

Till styrelsens sekreterare utsågs Stockholmskommitténs huvudsekreterare John Fürstenbach. Sedan man från utbildningsdepartementet funnit detta uppdrag oförenligt med dennes engagemang inom regeringskansliet övertogs sekreterarsysslan i maj 1995 av Christian Lange, då utbildningsledare vid Stockholms universitet (muntlig uppgift JF samt ÖSS 95427-2).

Under åren 1995 och 1996 kom Östersjöstiftelsen, liksom övriga stiftelser som bildats på grundval av de s.k. löntagarfondsmedlen, att utsättas för särskild granskning från Utbildningsdepartementets ledning, som önskade få ökad kontroll över stiftelserna. Med anledning av detta besvarade stiftelsens styrelse dels en skrivelse av den 24 januari 1995 angående offentlig insyn i stiftelsens verksamhet, utseende av styrelsens ledamöter och inriktningen av stiftelsens medelsanvändning, dels en skrivelse av den 29 januari 1996 rörande det allmännas inflytande över stiftelser som bildats genom politiska beslut (FB 1994/1995). Som en följd av denna skriftväxling med departementet ändrades de paragrafer i stiftelsens stadgar som avser stiftelsens styrelse och ansökan om permutation. De förändrade paragraferna kom att få följande lydelse:

4 § Stiftelsens angelägenheter handhas av en styrelse med minst fem och högst nio ledamöter, vilka utses för en bestämd tid. Regeringen utser och entledigar samtliga ledamöter samt bestämmer vem som skall vara ordförande.

5 § Styrelsen utser vice ordförande inom sig.

6 § *Styrelsen har sitt säte i Stockholm. Styrelsen sammanträder på kallelse av ordföranden eller när minst tre ledamöter begär det. Styrelsen är beslutsför när mer än hälften av ledamöterna är närvarande, bland dem ordföranden eller, vid förfall för denne, vice ordföranden. Vid styrelsens sammanträden skall föras protokoll.*

8 § *För beslut som gäller ansökan om permutation av stiftelseförordnandet eller genomförande av ändring i enlighet med ett permutationsbeslut krävs att minst tre fjärdedelar av samtliga styrelseledamöter är ense om beslutet.*

Stiftelsens förvaltning

Innan Södertörns högskola formellt etablerats 1997 avsåg stiftelsens arbete i huvudsak grundläggande formalia som att öppna konton, upphandla kapitalförvaltning och revisionstjänster. Upphandlingarna ledde till att förmögenheten kom att förvaltas med cirka en tredjedel vardera av Kammarkollegiet (ca 400 Mkr), Alfred Berg (ca 500 Mkr) och SE-banken (ca 500 Mkr), medan revisionstjänster inköptes från Ernst & Young (ÖSS 941128-3, 950529-4). Ekonomiadministrationen anförtröddes Kammarkollegiet. Över huvud taget präglades stiftelsens verksamhet av en önskan att inköpa tjänster och att inte bygga upp en kansliorganisation för administration av verksamheten. De löpande administrativa sysslorna sköttes av en deltidsanställd (25%) sekreterare. Till att börja med verkade också stiftelsen fysiskt åtskild från Södertörns högskola.

Genom att stiftelsen tillkom i ett gynnsamt börs klimat hade stiftelsens marknadsvärde vid utgången av 1996 ökat från avsatta 1,3 miljarder kronor till 2 miljarder. Dessa tillgångar bokfördes till 1,5 miljarder. Verksamheten uppvisade verksamhetsresultat om 47,5 Mkr (1995 som proportionell del av 1994/95) och 64,3 Mkr (1996), vilket motsvarar 3,4 resp. 4,2 procent av bokfört värde. Därutöver redovisade stiftelsen de nämnda åren realisationsvinster om 46,2 Mkr resp. 91,6 Mkr. Kostnaderna belöpte sig till 1,5 Mkr (1995) och 3,3 Mkr (1996), vilket motsvarar 1,1 resp. 2,1 promille av bokfört värde. Två tredjedelar av dessa kostnader var finansiella omkostnader (FB 1994/95 och 1996).

Stiftelsens medelsutdelning

Den första egentliga ansökan till stiftelsen om medel inkom den 17 april 1996 från den ovan nämnda organisationskommittén för Södertörns högskola. Ansökan, som avsåg stöd till högskolan för läsåret 1996/97, belöpte sig till 21,9 Mkr. Av dessa beviljade stiftelsens styrelse 15,4 Mkr, fördelade på resurser för att utveckla forskningsprogram (1,2 Mkr), projekteringsmedel för byggande av bibliotek (5,0 Mkr), bidrag till uppbyggnad av bibliotek (5,2 Mkr) samt stöd till uppbyggnad av multimedialt språklaboratorium (4,0 Mkr). Den avlog den del av ansökan som avsåg bidrag till naturvetenskap (2,6 Mkr) samt bordlade några framställningar (3,9 Mkr).

Innan detta beslut togs hade styrelsen, enligt de intervjuer granskningsgruppen genomfört, ingående diskuterat vilken verksamhet som i enlighet med stadgarna skulle kunna komma i åtnjutande av stöd. Två av ledamöterna i Östersjöstiftelsens styrelse, kulturattachén Mika Larsson och professorn och sedermera ambassadören Andreas Ådahl, hävdade, åtminstone inledningsvis, att stiftelsen borde kunna stödja forskning om förhållandena i östersjöregionen utförd av forskare som inte var anställda vid Södertörns högskola. Genom att de var villiga att acceptera en lösare relation till högskolan fanns det således olika tolkningar när det gällde strategin att långsiktigt främja uppbyggnaden av forskningsområden med inriktning på olika förhållanden i östersjö- och östeuropa-regionen. Majoriteten av stiftelsens ledamöter, liksom företrädare för Södertörns högskola, tolkade dock stadgarna som att kraven för stöd skulle vara dels att forskningen hade anknytning till östersjöregionen och Östeuropa, dels att den hade en personell och organisatorisk anknytning till Södertörns högskola. Verksamhet på annan ort ansågs därmed inte kunna stödjas av stiftelsen om den inte ingick i ett projekt som bedrevs vid Södertörns högskola. Styrelsen ansåg dessutom, med hänvisning till stiftelsestadgarnas 3 § (”Stiftelsen skall vid uppfyllandet av sitt ändamål bidra till uppbyggnad och finansiering av forskning och forskarutbildning i södra delen av Stockholmsområdet och den akademiska infrastrukturen i anslutning därtill”), att medel inte kunde anslås till grundutbildning (Lange 2000).

Frågan om hur stiftelsen skulle uppfylla stadgarna när det gällde att bidra till finansiering av den akademiska infrastrukturen vid Södertörns högskola var föremål för debatt vid många tillfällen. Stöd till *uppbyggnad* av infrastruktur gavs, som framgått ovan, inledningsvis i form av ett anslag avsett för uppbyggnad av bibliotek, projektering av biblioteksbyggnad och stöd till språklaboratorium. Dessförinnan hade styrelsen redan i september 1995 beslutat om ett bidrag på 250 000 kronor för inköp till ett kommande bibliotek (ÖSS 950915-4).

Sedan verksamheten vid den blivande Södertörns högskola kommit igång genomförde Östersjöstiftelsen i september och november 1996 överläggningar med högskolans blivande rektor, Per Thullberg och blivande vicerektor med ansvar för forskning, Helmut Müssener (ÖSS 960903, 961113). Målet var att högskolan i april 1997 skulle inlämna en första större samlad ansökan om forskningsmedel till stiftelsen. Styrelsen angav för sin del att den önskade ”ta ställning till helheten och inte i förväg binda sig för enskilda projekt”. Den anförde vidare att den förutsatte ”att den under arbetets gång [skulle få] tillfälle att diskutera programarbetet med den/de ansvariga innan ett slutligt förslag [lades] fram våren 1997” (ÖSS 960309-4).

Östersjöstiftelsen lade inte fast några prioriterade forskningsområden eller någon strategi beträffande vetenskapliga inriktningar. För att identifiera behov av forskningsinsatser, inventera projektförslag/idéer och samverkansmöjligheter samt stimulera till forskning vid Södertörns hög-

skola initierades ett seminarium den 26 april 1996 på Spökslottet, Stockholms universitet. Seminariet omfattade presentationer av i Sverige pågående forsknings- och undervisningsaktiviteter med inriktning på politiska och kulturella förhållanden i östersjö- och östeuroparegionen samt diskussioner om lämpliga former och inriktningar på forskning och annan verksamhet som borde bedrivas vid Södertörns högskola med stöd från Östersjöstiftelsen (ÖSS 960119-5 och Lange 1996, 1997).

Granskningsgruppens slutsatser

Vid en bedömning av Östersjöstiftelsens 29 första verksamhetsmånader (1 augusti 1994 – 31 december 1996) kan konstateras att dessa präglats av behoven att organisera verksamheten och att finna lämpliga former för att fördela tillgängliga medel. Vad gäller organisationen konstaterar granskningsgruppen att stiftelsen avstått från att bygga upp en egen kansliorganisation. Trots att detta inneburit att stiftelsen begränsat sina administrationskostnader anser granskningsgruppen, oaktat propositionstexten, att det hade varit lämpligt att Östersjöstiftelsen byggt upp en egen organisation för att prioritera anslagsansökningar. På så sätt hade en klarare gräns dragits mellan anslagssökande och anslagsgivare. Ur kostnadssynpunkt hade av allt att döma skillnaden inte varit stor. Skillnaden vad gäller trovärdighet hade däremot varit betydande.

Man kan också ställa frågan om Östersjöstiftelsens styrelse inte kunde ha varit mer aktiv för att formulera inriktningen på den forskning som skulle stödjas av stiftelsen. Ett initiativ i den riktningen var det seminarium som ägde rum i april 1996. Av de handlingar gruppen kunnat ta del av och av genomförda samtal förefaller detta emellertid inte att ha lett till några påtagliga resultat. Det bör dock noteras att stiftelsens ändamålsparagraf, som redan diskuterats ovan, ger starka begränsningar. Vidare bör nämnas att Södertörns högskola hade ett omfattande grundutbildningsuppdrag, som krävde ett stort antal lärare. Vid rekryteringen av dessa hade möjligheterna till forskning med medel från Östersjöstiftelsen stor dragningskraft. Förväntningarna från såväl högskolans ledning, de nyrekryterade lärarna och Utbildningsdepartementet om forskningsfinansiering var därmed betydande. Vidare fanns för stiftelsen kravet att under en femårsperiod utdela 80 procent av avkastningen för att erhålla skattebefrielse. En restriktiv hållning från stiftelsens sida var därför av allt att döma svår att upprätthålla i det korta perspektivet. I ett längre perspektiv hade däremot en sådan inställning sannolikt varit till fördel för såväl Östersjöstiftelsen som Södertörns högskola.

Granskningsgruppen finner vidare att den framställning om stöd som lämnades till stiftelsen i april 1996 är förvånansvärt opreciserad beträffande de kostnader för vilka medel äskas. Det kan därför inte uteslutas att stiftelsens medel, inte minst genom väl tilltagna omkostnadspåslag, gått till verksamhet som inte har stöd i ändamålsparagraferna.

Östersjöstiftelsen 1997–1999

Stiftelsens ledning

Den styrelse som utsågs i juni 1994 hade förordnats på fyra år, d.v.s. fram till 31 juli 1998. Som framgått ovan genomförde regeringen i januari 1997 vissa ändringar i stiftelsens stadgar och valde då också att göra några förändringar i styrelsen. Professor Kerstin Fredga ersattes av riksdagsledamoten Eva Johansson och studerande Mikael Norbäck utsågs till studentrepresentant. Den senare ersattes 1998 av Henric Larsolle. Förändringarna innebar att man dels förordnade en aktiv politiker, dels kopplade stiftelsen närmare Södertörns högskola genom studentrepresentation. Stiftelsen kom också fysiskt närmare Södertörns högskola genom att styrelsen i oktober 1997 förhyrde lokaler hos högskolan. Styrelsen fortsatte dock att normalt hålla sammanträden i lokaler inom Stockholms universitet (ÖSS 970915-3).

Under denna period uppmärksammades i styrelsen att relationerna mellan Östersjöstiftelsen och Södertörns högskola kan innehålla jävsituationer. Sedan stiftelsens styrelse i april 1997 antecknat till sitt protokoll att den ”utgår från att Södertörns högskolas ansökan om forskningsanslag behandlas i dess styrelse”, meddelade Marie Nisser vid det följande sammanträdet i maj 1997 med Östersjöstiftelsens styrelse ”att hon ej deltar i beslut i styrelsen för Södertörns högskola beträffande ansökningar om anslag från Östersjöstiftelsen” (ÖSS 970516-1).

Det bör också noteras att det under perioden skedde en förändring beträffande stiftelsens revisorer. Riksrevisionsverket, som i enlighet med stiftelsens stadgar (15 §) har rätt att utse en revisor jämte suppleant, meddelade nämligen under våren 1999 att man avstod från att förordna revisor. Därmed kom revisionen från och med 1999 att genomföras av enbart den auktoriserade revisorn Eva Lind Andersson och den av Vetenskapsakademien föreslagne, professor Staffan Helmfrid.

Stiftelsens förvaltning

Under perioden 1997–1999 ökade marknadsvärdet av stiftelsens tillgångar från 2,4 till 3,3 miljarder kronor, värden som bokfördes till 1,8 resp. 2,6 miljarder kronor. Kostnaderna var under de tre åren 1,7; 2,4 och 1,7 promille av det bokförda värdet eller 3,1; 5,6 resp. 4,4 Mkr. Liksom tidigare period var ungefär tre fjärdedelar av dessa kostnader finansiella omkostnader (under 1998 = 87,3 procent). Verksamhetsresultatet belöpte sig till 62,3; 94,1 och 101,7 Mkr, d.v.s. 3–4 procent av bokfört värde. Därutöver gjorde stiftelsen betydande realisationsvinster: 250,2 Mkr (1997), 470,8 Mkr (1998) och 363,2 Mkr (1999).

Stiftelsens medelsutdelning

Under 1997 inlämnades den första egentliga ansökan från Södertörns högskola. Denna föregicks av en diskussion i Östersjöstiftelsens styrelse rörande forskningsprogram, vid vilken rektor Per Thullberg och vicerektor Helmut Müssener redogjorde för högskolans planer (ÖSS 970311-3). Ansökan från högskolan inlämnades sedan i slutet av april 1997 och åtföljdes av ett relativt omfattande policydokument (*Forskningspolitiska riktlinjer vid Södertörns högskola*). I detta uttryckte högskoleledningen starka ambitioner att högskolan skall nå universitetsstatus 2003. Dokumentet gav också en redogörelse för högskolans beredning av ansökan till stiftelsen och angav följande kriterier för prioritering av de olika forskningsprojekten:

1. *Projektens långsiktiga planering, vetenskapliga kvalitet, mångvetenskapliga inslag.*
2. *Projektens relevans för Södertörns högskola på kort och lång sikt dvs på vilket sätt de kan bidra till att utveckla grundutbildningen och forskarutbildningen (doktorandforskning) vid högskolan.*
3. *Projektens anknytning till internationella och nationella vetenskapliga nätverk.*
4. *Projektens finansierbarhet på längre sikt. Här har en bedömning gjorts av huruvida det enskilda projektet tar en rimlig andel av stiftelsens medel i anspråk.*

Det är också värt att notera att högskoleledningen påpekade att ungefär hälften av de äskade medlen avser finansiering av ”forskare som inte har någon anställning vid högskolan”.

I själva ansökan hade den akademiska ledningsgruppen vid högskolan genomfört en prioritering i tre grupper. Till en första grupp, som ledningsgruppen ansåg uppfylla ”alla de krav [Södertörns högskola] rimligen kan ställa” hänfördes sexton projekt jämte biblioteket. Efter nedskärningar omfattade denna grupp löneanspråk om 1,18 Mkr per månad. Till en andra grupp, som ansågs i huvudsak uppfylla uppställda kriterier, samlades två projekt till en totalkostnad av 144 Kkr per månad. I en tredje grupp slutligen redovisades sju projekt, som bedömts inte uppfylla de ovan angivna kriterierna.

På grundval av denna ansökan beslöt stiftelsens styrelse den 16 maj 1997 att i stort sett bevilja sökt belopp för forskningsprojekten, nämligen 20 Mkr för 1997 och 39 Mkr för 1998 (sökta belopp var 22,8 resp. 41,7 Mkr). Dessutom förklarade sig stiftelsen beredd att anslå 50 Mkr för byggandet av en aula ”under förutsättning att en tillfredsställande total finansiering samt garantier för byggnadens användning för avsett ändamål redovisas för stiftelsen”. Däremot avslog styrelsen ett förslag rörande deltagande i gästforskarprogrammet *Baltic Sea Scientific Collaboration Centres* (ÖSS 970516-4).

I samband med att medel beviljades uttryckte stiftelsen ett önskemål om att Södertörns högskola skulle anordna en forskningskonferens under hösten för ”att få fram förslag till forskningsprojekt om pågående reform- och förändringsprocesser i östersjöregionen och Östeuropa vad avser demokratiseringen, den ekonomiska omvandlingen och rättssta-

tens framväxt” (ÖSS 970516-4). En sådan konferens arrangerades den 8 oktober 1997 på Palace Hotel i Stockholm.

I april 1998 inlämnade Södertörns högskola en ny ansökan till Östersjöstiftelsen. Liksom året innan genomfördes prioriteringen av ansökningarna (denna gång 40 stycken) internt inom högskolan. Sedan vice-rektorn med ansvar för forskning, professor Helmut Müssener, under hösten 1997 lämnat sina uppdrag vid Södertörns högskola (ÖSS 971124-6), utformades ansökan av forskningssekreteraren Carl Einar Stålvant. Den hade dessförinnan beretts av Stålvant och rektor Per Thullberg efter samråd med ”forskningskollegienämnden” vid högskolan och information till dess ledningsgrupp. Kriterierna för prioriteringen hade nu ändrats från föregående år till:

- *innehållslig relevans med hänsyn till Östersjöstiftelsens ändamålsparagraf*
- *inriktning på transitionsprocessen i enlighet med Stiftelsens prioritering*
- *vetenskaplig kvalitet*
- *SH:s forsknings- och undervisningsprofil, inklusive tillgodoseendet av lärares forskning*
- *projektorganisation: dess mångvetenskaplighet och integration av frågeställningar och delprojekt.*

Totalt avsåg ansökan för perioden 1 juli 1998 till 31 december 1999 ett belopp på 63 Mkr. Av dessa beviljade stiftelsen 40 Mkr, fördelade på 15 Mkr för andra halvåret 1998 och 25 Mkr för 1999. I samband med beslutet begärde stiftelsen överläggningar med Södertörns högskolas ledning angående stiftelsens forskningsstöd. (ÖSS 980617-4). Vid ett tidigare sammanträde hade man också, med anledning av högskolans ansökan, gjort vissa påpekanden om stiftelsens ändamål:

Med anledning av de projektplaner mm som redovisas i ansökan vill styrelsen erinra om att stiftelsens ändamål enligt dess stadga är att stödja forskning och utbildning inom områden med anknytning till Östersjöregionen och Östeuropa. Vid uppfyllandet av sitt ändamål skall stiftelsen bidra till uppbyggnad och finansiering av forskning och forskarutbildning vid högskolan samt den akademiska infrastrukturen i anslutning därtill. (ÖSS 980429-4).

Vid samma tillfälle gav man också tillstånd att nära 10 Mkr av tidigare tilldelade medel skulle få användas ”för uppbyggnad av akademisk infrastruktur” (ÖSS 980429-5). Bakom denna omdisposition låg de naturliga svårigheter som funnits vid högskolan att komma igång med planerade projekt, samtidigt som grundutbildningen ställde stora krav på de anställda lärarnas verksamhet i undervisningen (intervju med John Fürstenbach).

Frågan om infrastrukturen skulle sedan återkomma då styrelsen i juni avvisade ett förslag om att låna ut medel, dock med tillägget att den ansåg sig kunna överväga ”att väsentligt öka det direkta bidraget avsett för uppförandet av bland annat aula och bibliotek för Södertörns högskola” (ÖSS 980617-5-6). Efter ansökan från högskolan beslutade senare styrelsen att anslå 40 Mkr för byggande av biblioteket (ÖSS 980921-6). En månad senare återkom högskolan med en redogörelse för den av stiftelsen

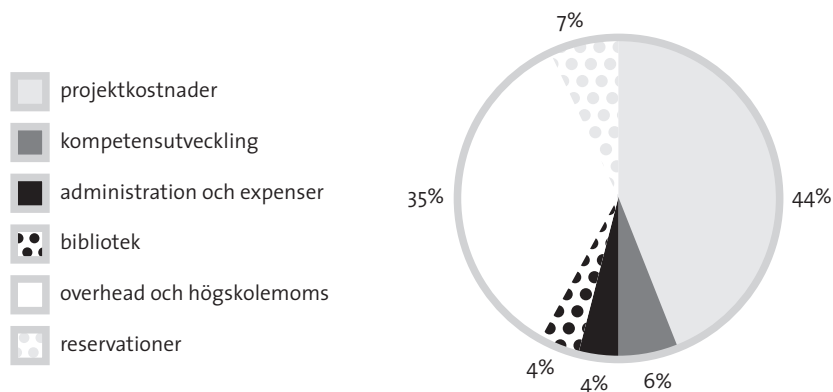
finansierade forskningen under perioden 1 juli 1997–31 december 1998 samt en ansökan om ytterligare medel för 1999. För ansökan svarade professor Olav Knudsen, som utsetts till ny forskningsledare, efter beredning av forskningssekreteraren Carl-Einar Stålvant och efter samråd med forskningskollegienämnden. Äskandet begränsades till 1999 med hänvisning till stiftelsens beslut att övergå till att bevilja medel på kalenderårsbasis (uppgifter från Carl-Einar Stålvant). Äskandet omfattade 38 Mkr. Av dessa beviljade stiftelsen 33 Mkr med förbehållet att minst 3 Mkr skulle användas för biblioteksändamål. Det noteras också att stiftelsen ”under ett inledande skede har givit bidrag till lärares medverkan i den grundläggande utbildningen vid Södertörns högskola” (ÖSS 981104-4a).

Redan några månader senare, den 25 februari 1999, återkom Södertörns högskola till stiftelsen med ansökan om bidrag. Denna gång gällde äskandet bidrag till gemensamma kostnader. Bakgrunden till detta var att man konstaterat ”att de underskott som följt högskolan under de första åren även skulle uppstå 1998 och därefter”. Man hade också konstaterat att underskotten var betydligt större än man tidigare räknat med. Vid en analys hade två skäl till underskotten identifierats: 1. Merkostnader i samband med en snabb expansion av utbildning och forskning, och 2. Otillräcklig täckning för gemensamma kostnader i samband med externa forskningsanslag. Vad gäller de senare påpekades att det reella behovet för 1999 skulle motsvara 97 procents pålägg eller 37 Mkr för Östersjöstiftelsens del i jämförelse med de 15 Mkr som man budgeterat i samband med ansökan. Högskolan hemställde därför hos stiftelsen att denna skulle skjuta till ytterligare 22 Mkr. Denna begäran villfors genom ett beslut i stiftelsens styrelse i mars 1999 (ÖSS 990315-7). Samtidigt påpekade styrelsen att detta beslut var av engångskaraktär samt begärde en redovisning från högskolan rörande användning av beviljade medel:

Vad som bör redovisas är vilka personer som varit verksamma i de olika projekten under kalenderåret 1998, arbetets omfattning i procent av heltid för var och en, den samlade personalkostnaden samt övriga kostnader (expenser, resor o dyl) för varje projekt. Vidare bör översiktligt redovisas hur anslag för biblioteksändamål mm disponerats och vilket samlat belopp som beräknats som bidrag till gemensamma kostnader för högskolan. (ÖSS 990315-8).

Den begärda redogörelsen inlämnades i maj 1999. Av denna framgick att av de 54 Mkr som tilldelats var 44 procent eller nära 24 Mkr förknippade med projektkostnader och 35 procent eller knappt 19 Mkr kostnader för overhead och högskolemoms (se Figur 1).

Resterande drygt 11 Mkr fördelade sig på kompetensutveckling (6 procent), administration och expenser (4 procent) och bibliotek (4 procent). Redogörelsen angav vidare att de beviljade medlen använts för att finansiera 111 personers forskning vid högskolan och att deras insatser motsvarade 70 helårsprestationer. De olika kostnadsslagen kommenterades kort och vidare redovisades personalkostnaderna per projekt. Vid styrelsens behandling fästes uppmärksamheten särskilt på ”omfattningen och inriktningen av den kompetensutveckling som finansierats av stiftelsen” (ÖSS 990526-5).



Figur 1. Sammanställning av Östersjöstiftelsens anslag till Södertörns högskola för 1998.

Stiftelsen begärde emellertid inte enbart in redovisning rörande användning av tilldelade medel. Den beslöt också vid sitt aprilsammanträde att, inför kommande ställningstaganden om fortsättningsanslag, utvärdera de stiftelsefinansierade projekt som startade i juli 1997. Södertörns högskola anmodades att föreslå minst två externa granskare för varje projekt. Högskolan ombads också att, mot särskild ersättning, administrera utvärderingsarbetet (ÖSS 990414-7). Ordföranden i stiftelsen fick i uppdrag att tillskriva utvärderare (ÖSS 990526-4). Dessa kom sedan att arbeta under sommaren 1999. I de flesta fall förefaller utvärderarna att ha sammanträffat med forskarna. En utvärdering av tolv projekt som finansierats av stiftelsen överlämnades i slutet av september och diskuterades av styrelsen vid dess oktobersammanträde (ÖSS 991015-4-5). Detta ledde i sin tur till ett möte med rektor och forskningsledare för att diskutera ett antal frågor som rests vid sammanträdet.

Utvärderingarna avser en 18-månadersperiod. Man kan under en så kort tid, särskilt när det gäller en akademisk verksamhet med tvärvetenskapliga ambitioner och under uppbyggnad, förvänta sig betydande komplikationer. Av detta märks inte mycket i utvärderingsrapporterna, som till huvudsaklig del håller en mycket positiv grundton. En utvärderare betecknar således ett av projekten som ”en av de mest dynamiska och intressanta nybildningarna inom svenskt högskoleväsen av idag” och fortsätter med att beskriva det på följande sätt: ”Tvärvetenskapligt i sin inriktning och okonventionellt i sin organisatoriska struktur har forskningsprojektet under två korta inledningsår lyckats inte bara uppnå uppseendeväckande resultat utan även förena en mångsidig grupp forskare till ett lag” (projekt 306). En annan skriver att han ”genom samtal och frågor [...] blivit övertygad om att det är intressanta undersökningar som pågår” (projekt 307). En tredje säger att det projekt han utvärderat ”väl faller inom ramarna för Östersjöstiftelsens verksamhet [och att det] har goda förutsättningar att ge ett viktigt bidrag till den internationella forskningen kring de komplexa förhållandena mellan plats och identitet” (projekt 300). Påpekanden finns dock i vissa fall beträffande konflikten mellan forskningsarbetet och kraven på undervisning och planering (pro-

jekt 300 och projekt 303). Vidare anförs att projektdeltagare borde få mer forskningstid och att genomfört arbete avviker från planerna (projekt 302). En utvärderare påpekar att ”med tanke på projektets ekonomiska storlek finns det anledning för Östersjöstiftelsen att fortsätta att följa och värdera projektverksamheten” (projekt 303). I ett fall anvisas även vägar till att få den av stiftelsen stödda forskningen att bli världsledande:

Östersjöstiftelsen borde vara mån om att se till att fler projekt med liknande ämnesinriktningar och att fler forskare med den behövliga språkliga kunskapen knyts till Södertörns högskola. Då skulle Södertörns högskola verkligen inta platsen som ledande centrum för Östersjöforskning i hela världen. (Projekt 305)

Frågan om urvalet av ansökningar och utvärderingen av forskningen hade tidigare under året aktualiserats av den av Vetenskapsakademien utsedde revisorn, Staffan Helmfrid. Vid aprilsammanträdet lät han anteckna till protokollet behovet av sedvanlig kvalitetsgranskning av de projekt till vilka Östersjöstiftelsen beviljade medel (ÖSS 990414-4):

Det är naturligtvis av stor vikt att det ställs lika höga krav på den av Östersjöstiftelsen finansierade och vid Södertörns högskola bedrivna forskningens kvalitet som forskning finansierad via fakultetsanslag, forskningsråd, Riksbankens jubileumsfond o.likn. En nyckelfråga för akademisk trovärdighet är metoden för granskning och prioritering bland projekt, liksom för värdering av rapporter och resultat. Av särskild vikt i en situation, där konkurrensen är begränsad till den egna högskolan, är naturligtvis att utomstående sakkunniga efter stiftelsens val anlitas.

Problem erbjuder också den tematiska östersjöinriktningen. Den måste successivt påverka högskolans forskningsinriktning. Samtidigt måste man vara medveten om att direkt beställd forskning inte alltid ger det största vetenskapliga utbytet.

Frågan om östersjöinriktningen väcktes också i samband med ett förslag i augusti 1999 rörande inrättandet av en forskarskola. Denna kom sedan att ingå i högskolans ansökan till Östersjöstiftelsen om forskningsmedel för år 2000, som inlämnades den 8 november 1999. Ansökan, uppgående till 101,2 Mkr, omfattade huvudsakligen stöd till 31 fortsättningsprojekt (32,5 Mkr), grundplåten till den nya forskarskolan (4 Mkr), medel till några enstaka nya projekt (2,3 Mkr), stöd till kompetensutveckling och konferenser m.m. (6,6 Mkr). Dessutom omfattade ansökan medel för lönerrevision (1,1 Mkr), 100 procents overhead (46,5 Mkr) samt högskolemoms (8,2 Mkr).

Vid sitt sammanträde den 15 november beslöt stiftelsestyrelsen att anslå 96 miljoner kronor (ÖSS 991115-4). Samtidigt konstaterade den att ”tillräckligt beslutsunderlag” saknades för att betala ut de 40 Mkr, som man tidigare beslutat anslå för byggande av bibliotek. Att döma av det brev styrelsens ordförande sände till rektor för högskolan (991124), vilket innehåller en rad skarpa formuleringar, hade beslutet om anslag föregåtts av en ingående diskussion i styrelsen. För det första anfördes att man noterat ”att den forskningstid som avsatts inte alltid till fullo har kunnat utnyttjas därför att undervisningsuppgifter tagit för mycket tid”. Styrelsen påpekade därför att den förutsatte att omdisposition av

arbetsuppgifter skulle komma att ske så att anslagna medel verkligen användes till forskning. Man meddelade därefter att ”om detta inte är praktiskt möjligt skall inbesparade medel återgå till stiftelsen”. För det andra underströk styrelsen att grundutbildningsinsatser inte kan bekostas med stiftelsens medel:

I den mån insatser inom reguljär grundutbildning har bekostats av stiftelsens anslag måste detta upphöra från och med 1 januari år 2000. Arbete som doktorander finansierade av stiftelsen utför inom ramen för reguljär grundutbildning skall inte heller bekostas av stiftelsen.

För det tredje underströk man behovet av att högskolan åtgärdar de projektledningsproblem som uppmärksammats i utvärderingarna. För det fjärde framhölls att man utgick från att högskoleledningen uppmärksammar om projekt förändras i sådan utsträckning att de inte möter relevanskriteriet för att få stöd från stiftelsen. Slutligen noterade man att högskolan prioriterar personer med etablerad anknytning till högskolan och pekar samtidigt på att ”projektanställning bör kunna utnyttjas för att till högskolan förlägga projekt som med hänsyn till stiftelsens ändamål är angelägna”. Vidare innehöll skrivelsen vissa anmärkningar rörande några ansökningar samt på nytt ett påpekande att kompetensutvecklingsmedel ”måste användas för verksamhet som ligger klart inom stiftelsens ändamål”. I ett senare brev (991207) från styrelsens ordförande uttrycktes förståelse för svårigheterna att redan vid kommande årsskifte uppfylla kravet på att inga medel från stiftelsen får gå till reguljär grundutbildning. Högskolan gavs därför en resit till halvårsskiftet 2000.

I anslutning till stiftelsens bedömningar rörande medlens användning och de fortsatta anslagen är det värt att notera att en statlig kommitté ”med uppdrag att följa och stödja det arbete som Örebro universitet och Södertörns högskola skall bedriva med att förbättra ledningen och kontrollen av verksamheten och att utveckla de ekonomiadministrativa funktionerna” avlämnade sin rapport i november 1999 (SOU 1999:135). Denna riktade fortsatt kritik mot Södertörns högskola. Kommittén rekommenderar en förstärkning av den administrativa organisationen centralt, tillämpning av gängse budgeteringsprinciper och ekonomiadministrativa rutiner, utveckling av prognosmetoder och fastställande av en balanserad budget före verksamhetsårets början (s. 27). Vidare rekommenderas åtgärder med anledning av förutsett underskott för år 2000, utarbetande av modeller för verksamhetsplanering och budgetering samt ”att högskolan snarast anpassar organisation och verksamhet till givna ekonomiska ramar” (s. 30). Därutöver genomför kommittén en riskanalys, där den pekar på ett antal osäkerhetsfaktorer för Södertörns högskola. Bland dessa nämns beroendet av externa aktörer, bland vilka Östersjöstiftelsen inkluderas. Man säger därvid att ”stiftelsens beredskap att bidra med extramedel för uppstartkostnader är otydlig och att högskolans inflytande på stiftelsens beslut är begränsat”. Kommittén menar därför att ”ett sätt att öka förståelsen mellan högskolan och Östersjöstiftelsen kan vara genom representation i varandras styrelser, vilket ökar insynen i den andres verksamhet” (s. 32).

Granskningsgruppens slutsatser

Den period som behandlats i detta avsnitt är den första period under vilken Södertörns högskola själv har inlämnat ansökningar till Östersjöstiftelsen. Granskningsgruppen noterar att det nu blir än mer tydligt att en prioritering från stiftelsens sida hade varit att föredra framför det förfarande som tillämpats. Detta har nämligen inneburit att högskolan själv gjort sina prioriteringar och att stiftelsen sedan beviljat ett klumpanslag till högskolan för fördelning på de olika projekten. Så långt granskningsgruppen kunnat bedöma har stiftelsen inte gjort några egna vetenskapliga bedömningar eller anlitat externa granskare. Dess funktion vid anslagsbeviljningen förefaller i stället att ha begränsats till en granskning beträffande östersjö- eller östeuroparelevansen.

Granskningsgruppen noterar emellertid att stiftelsen i slutet av perioden har blivit aktiv med att följa upp användningen av tilldelade medel. Detta har lett till dels begäran om ekonomisk redovisning, dels utvärdering av enskilda projekt. Beträffande den senare har dock stiftelsen på nytt valt att låta högskolan spela den ledande rollen genom att den ombads både att föreslå granskare och att administrera utvärderingsarbetet. Av allt att döma hade det såväl för stiftelsen som för högskolan varit att föredra om stiftelsen själv genomfört denna utvärdering.

Det bör dock noteras att stiftelsen vid sitt beslut i november 1999 tydligt markerade betydelsen av att tilldelade medel används för ändamål som är förenliga med stiftelsens stadgar. Man påpekade dels att tilldelade medel inte får användas för reguljär grundutbildning, dels att den forskning som stöds skall ha en inriktning mot östersjöområdet och Östeuropa. En betydande komplikation i detta sammanhang är de organisatoriska och ekonomiska problem som Södertörns högskola haft och som t.o.m. uppmärksammats av en statlig utredning. Denna har förordat en betydande uppstramning av högskolans organisation, något som granskningsgruppen finner välmotiverat. Däremot förefaller det för granskningsgruppen mindre välbetänkt att som utredningen föreslå gemensamma styrelseledamöter för stiftelsen och högskolan. Granskningsgruppen anser i stället att de båda organisationernas ledningsfunktioner borde hållas isär.

Östersjöstiftelsen 2000–2001

Stiftelsens ledning

När regeringen i december 1999 skulle utse nya ledamöter i Östersjöstiftelsens styrelse tog man det ovan nämnda utredningsförslaget på största allvar. Till ny ordförande utsågs ordföranden i styrelsen för Södertörns högskola, enhetschefen Per-Olof Edin. Vidare utsågs högskolans rektor Per Thullberg till ledamot. Professor Marie Nisser som under hela högskolans existens varit ledamot av båda styrelserna fick fortsatt förtroende. Dessutom utsågs professor Kerstin Sahlin-Andersson, ledamot av högskolestyrelsen sedan starten, till ledamot av Östersjöstiftelsens styrelse. Av de övriga fyra ledamöterna är doktoranden Christopher Zielinski studentrepresentant och fil. dr. Therese C. Reitan lärarrepresentant. De återstående, ambassadör Martin Hallqvist och professor Rutger Lindahl, saknar däremot formella kopplingar till Södertörns högskola. Lindahl har som framgått ovan, liksom Marie Nisser, varit ledamot av Östersjöstiftelsens styrelse sedan starten 1994 (förordnanden U19994504/UH och U2000/179/UH). Inom styrelsen valdes högskolans rektor Per Thullberg till vice ordförande (ÖSS 000208-3a).

Även bland revisorerna skedde skiften under år 2000. Den av KVA utsedde revisorn, professor Staffan Helmfrid, avsåg sig uppdraget och efterträddes av universitetsdirektören vid Stockholms universitet, Leif Lindfors (ÖSS 000322-4). Sedan stiftelsens auktoriserade revisor, Eva Lind Andersson övergått till annan verksamhet förordnades först Birgitta Sonnervik och senare Jan-Erik Söderhielm, Ernst & Young till revisor (ÖSS 001011-3b och 010320-11). Riksrevisionsverket avstod liksom tidigare från att utse revisor.

Den nya styrelsen uppmärksammade redan vid sitt första sammanträde att de ovan nämnda kopplingarna mellan Östersjöstiftelsen och Södertörns högskola skulle kunna medföra jävsituationer (ÖSS 000208-4). Den gav därför docent Anders Stening i uppdrag att utreda jävsfrågan. I en odaterad promemoria beskriver denne personrelationerna mellan de båda organisationerna på följande sätt (jfr ovan):

Ordföranden i styrelsen för stiftelsen är högskolestyrelsens ordförande, medan högskolans rektor, två ytterligare styrelseledamöter i högskolestyrelsen samt en lärare och en doktorand vid högskolan, är ledamöter av stiftelsens styrelse. Endast två personer i stiftelsens styrelse saknar anknytning till högskolan.

Han påpekar vidare att det föreligger en skillnad mellan associationsrätten och förvaltningsrätten i den meningen att den förra syftar till att garantera lojalitet med associationen, medan den senare har som syfte ”att undvika situationer där tvivel om ledamots allmänna objektivitet skulle kunna uppkomma”. Han redovisar vidare att det finns en särskild bestämmelse för stiftelser, som innebär att jäv kan anses föreligga för en ledamot av en styrelse, om beslutet gäller ett avtal mellan stiftelsen och ledamoten, eller om ledamoten ”vid avtal mellan stiftelsen och tredje

man har ett väsentligt intresse som kan strida mot stiftelsens”. Stenings mening är att ett intresse i Södertörns högskola inte kan anses innebära jäv enligt den första punkten. Han menar också att det är svårt att tänka sig att stiftelsens och högskolans intressen skall kunna strida mot varandra, då stiftelsens ändamål är att stödja högskolan. Hans slutsats blir därför att jäv endast kan uppkomma i två fall:

1. om personen har ett personligt intresse i beslutet, eller
2. om beslutet rör en avtalsituation som gör att stiftelsen och högskolan blir motparter i egentlig mening (inte ensidiga beslut)

På grundval av detta underlag beslöt Östersjöstiftelsens styrelse den 11 maj 2000 följande:

Styrelseledamot som är verksam i projekt som är beroende av bidrag från stiftelsen [kan] anses ha ett personligt intresse som gör att hon eller han inte bör delta i beslut om bidrag som specifikt gäller detta projekt eller prioriteringar mellan detta och andra ändamål.

Jäv enligt punkt 2 kan föreligga om ledamot vid avtal med eller bidrag till högskolan skulle ha ett intresse som strider mot stiftelsens. En sådan situation kan tänkas föreligga om stiftelsens beslut t ex gäller ett avtal där högskolan mot ekonomisk ersättning förväntas utföra ett visst uppdrag till stiftelsen.

Slutsatsen från docenten Stening var således att den personunion som föreligger mellan Östersjöstiftelsens styrelse och styrelsen för Södertörns högskola inte utgör något större problem vad gäller jäv. Östersjöstiftelsens styrelse tog fasta på detta och lade Stenings utredning till handlingarna vid sitt marssammanträde. Sannolikt som en följd av utredningen och efterföljande beslut deltog inte lärarrepresentanten Therese Reitan i beslutet hösten 2000 rörande fördelning av forskningsmedel (ÖSS 001011-4).

En ytterligare ansträngning för att klara ut Östersjöstiftelsens och Södertörns högskolas olika roller var att i oktober 2000 ge styrelsens vice ordförande, Per Thullberg och styrelsens sekreterare i uppdrag att ”utarbete förslag till ansvarsfördelning mellan stiftelsen och högskolan vad avser beslut om och uppföljning av verksamhet som stiftelsen finansierar” (ÖSS 001011-4). Styrelsen efterlyste vidare en presentation av beräkningsgrunderna för gemensamma kostnader. Det kan vidare noteras att gränslinjerna mellan de båda organisationerna i flera fall är flytande. Då exempelvis sekreteraren får i uppdrag att presentera stiftelsen och dess verksamhet på Internet skall detta således inte ske på en egen hemsida utan på högskolans (ÖSS 000818-4).

Det bör också noteras att styrelsen under 2001 påbörjade en diskussion om att eventuellt ansöka om permutation. Med hänvisning till föreliggande utvärdering bordlades ärendet, samtidigt som ordföranden och sekreteraren fick i uppdrag att konsultera juridisk expertis för att utreda förutsättningarna för detta (ÖSS 010320-5).

Stiftelsens förvaltning

En annan förändring i stiftelsens ledning var att den nya styrelsen vid sitt tredje sammanträde beslöt att säga upp avtalen med kapitalförvaltarna Alfred Berg och SEB. I stället inrättades en placeringsdelegation bestående av stiftelsens ordförande, vice ordförande, studeranderepresentanten Christopher Zielinski samt bankdirektör Åke Smids (ÖSS 000413-4). Kammarkollegiet gavs därför följande direktiv (ÖSS 000511-3a):

Att verkställa den av styrelsen beslutade omstruktureringen av aktieportföljen där riktmärket är placeringar som långsiktigt ger en disponibel avkastning på lägst 4% per år. Huvuddelen av arbetet skall vara genomfört per den 15 maj och helt slutfört den 1 juli 2000.

Bakom denna förändring låg ett beslut rörande en ny placeringspolicy med tre mål:

- 1) *Att kapitalet skall förvaltas så att dess avkastning – långsiktigt och stabilt – kan finansiera forskning och forskningsorganisation vid Södertörns högskola,*
- 2) *att kapitalet på 5–10 års sikt skall ge en real avkastning om minst 4 procent och*
- 3) *att stödet till högskolan skall ha en sådan omfattning att det bibehåller sitt realvärde och att stiftelsekapitalets realvärde vid utgången av 1999 bibehålles eller ökar.*

Mot denna bakgrund är målet att stödet under perioden 2001–2004 skall vara 140 Mkr per år (FB 2000-2).

Omstruktureringen av portföljen innebar att man under våren 2000 avvecklade alla utländska aktieinnehav. I stället byggde man upp en svensk aktieportfölj som omfattade 60–65 procent av stiftelsekapitalet. Denna hade en tyngdpunkt i traditionella verkstads-, skogs-, bank-, fastighets- och byggföretag. Under november–december byggde man vidare upp en västeuropeisk aktieportfölj som motsvarade 20 procent av stiftelsekapitalet. Verksamhetens resultat under året kom att ligga på samma nivå som föregående verksamhetsår, drygt 101 Mkr. Realisationsvinster-na däremot var mer än dubbelt så höga: 883 Mkr mot 363 Mkr år 1999. (FB 2000).

Under innevarande år har Östersjöstiftelsens styrelse ytterligare förändrat sitt placeringsreglemente, sedan placeringsdelegationen beslutat att förbereda investeringar i Baltikum och Polen. Förändringen innebär att investeringar kan göras i värdepapper som inte är noterade på en fondbörs om dessa ”inom fem år från emission avses bli börsnoterade”. Sådana placeringar kräver dock särskild anmälan i stiftelsens styrelse. (ÖSS 010605-4). Dessförinnan hade styrelsen också beslutat att investera 5 procent av stiftelsens kapital i USA och Japan (ÖSS 010320-4).

Stiftelsens medelsutdelning

Redan vid sitt första sammanträde i februari 2000 beslöt den nya styrelsen att initiera en extern utvärdering av de projekt som påbörjades i juli 1998 (ÖSS 000208-4). En central roll i detta arbete tilldelades professor Rutger Lindahl, en av två styrelseledamöter utan formell koppling till Södertörns högskola. I maj fick han i uppdrag att tillfråga sakkunniga samt att tillsammans med Per Thullberg och sekreteraren slutligt utforma riktlinjerna för utvärderingen (ÖSS 000511-5). Riktlinjerna diskuteras på följande sammanträde (ÖSS 000626-3c). Vid det därpå följande mötet konstateras att ”det i flera fall endast blivit en utvärderare” (ÖSS 000818-3b). Rutger Lindahl får därför i uppdrag att ”utforma ett förslag till styrelsens förberedande av framtida utvärderingar”. Lindahl får sedan i oktober 2000 också en ledande roll som sammankallande i ett utvärderingsutskott. Övriga ledamöter i utskottet blir styrelseledamöterna och professorerna Marie Nisser och Kerstin Sahlin-Andersson samt högskolans prorektor med ansvar för forskning, professor Ingela Josefsson. Dess instruktion beskrivs på följande sätt (ÖSS 001011-5):

Utskottet skall lägga fram förslag angående styrelsens beredning av ansökningar och arbete med utvärdering av den forskning som stiftelsen finansierar. Utgångspunkten bör vara att stiftelsen inte gör någon kvalitativ bedömning av enskilda ansökningar utan utvärderar den forskningsverksamhet stiftelsen finansierar.

Denna uppläggning bygger på att Södertörns högskola gör de erforderliga prioriteringarna.

Den ansökan om förnyade medel som inlämnades av Södertörns högskola till Östersjöstiftelsen den 11 oktober granskades således av beredningsutskottet inom Södertörns högskola. Efter detta utskotts prioriteringar uppgick det sökta beloppet till 136 Mkr, varav drygt 58 Mkr till forskning och forskarutbildning, lika mycket till overheadkostnader, 11 Mkr högskolemoms och 9 Mkr för biblioteksdispositioner. Av anslaget till forskning och forskarutbildning avsåg 40 Mkr stöd till fortsättningsprojekt och 8,2 miljoner medel till forskarskolan BEEGS (Baltic and East European Graduate Studies). Den senare sattes igång under 1999 och beräknas omfatta 10–12 nya doktorander per år, vilket innebär att den vid fullt antagande skall innefatta 48 doktorander (redovisning av använda medel 000804-5).

Fortsättningsprojekten omfattade totalt 46,3 Mkr i ansökta medel och föreslogs som grupp få 86 procent av denna summa eller 40 Mkr. Av fem nya projektförslag avsågs två, medan fyra av sju forskare med individuella projekt förordades för anslag. Bland de sex ansökningarna för kompetensutveckling och projektförberedelse avsågs endast en. Totalt sett föreslog beredningsutskottet att 88 procent av de ansökta medlen skulle beviljas.

Som grund för beslutet rörande fortsättningsanslag genomfördes, som framgått ovan, en utvärdering under sommaren och hösten 2000. Totalt utvärderades 14 äldre projekt av externa granskare (Östersjöstiftelsen. Projekt för utvärdering under sommaren 2000) som gavs vissa riktlinjer inför utvärderingen. Dessa omfattade tre övergripande bedömningar:

1. Uppnådda och förväntade resultat: Kunskapstillskott – teoretiskt, metodologiskt och empiriskt,
2. Projektets östeuropa- och östersjödimension: Relevans, relation till annan och tidigare forskning, samt förhållande till existerande kunskapsluckor, och
3. På vilket/vilka sätt projektet bidragit till utveckling av forskningsmiljön vid Södertörns högskola. Därutöver ställdes ett antal mer specificerade frågor rörande projektens syfte och genomförande samt en önskan om en bedömning av den vetenskapliga produktionen.

De anlitade bedömarna, som således inte alltid varit två per projekt, ger i sina rapporter såväl ros som ris men förordar i huvudsak fortsatt stöd. Bland de positiva omdömena märks:

On these grounds, we are happy to recommend continued funding for the remainder of the project. (Projekt 317).

The project [...] is a significant contribution [...] The theoretical work and empirical research is successfully going in all directions planned in the research programme. (Projekt 319).

On the basis of its current activities and achievements there can be no doubt that the project [...] deserves continued funding. (Projekt 321).

Der er ingen tvivel om at et projekt af denne type bidrager til udviklingen af et forskningsmiljø ved Södertörns Högskola. Udviklingen sker såvel gennem den konkrete forskningsaktivitet som gennem de nationale og internationale netværk, der skabes i projektforløbet. (Projekt 323).

It is our understanding that Södertörn seeks to draw upon the diversity of the community in the immediate vicinity of southern Stockholm; [the] project is an admirable practical example of what can be done. (Projekt 325).

Despite initial problems, the project is now welladvanced and the research team is clearly capable of meeting most, if not all, of its original objectives. (Projekt 330).

Alla projekt får dock inte samma lovord. Bland de negativa utsagorna kan märkas:

Det är svårt att föreställa sig att detta projekt beviljats medel efter någon seriös vetenskaplig granskning. [...] Det som har åstadkommit bådar inte gott. [...] Min rekommendation till stiftelsen är att projektet avslutas snarast möjligt. (Projekt 318).

This project gives rise to considerable concern. Currently, it fails to meet the specified review criteria in a number of key areas. (Projekt 320).

Den i sig lovvärda, forskningsstrategiska satsningen har ännu inte givit några egentliga avtryck. Det finns en risk att slutresultatet inte blir det vetenskapliga kunskapstillskott eller det forskningsstrategiska nydanande, som man initialt hoppades på. (Projekt 328).

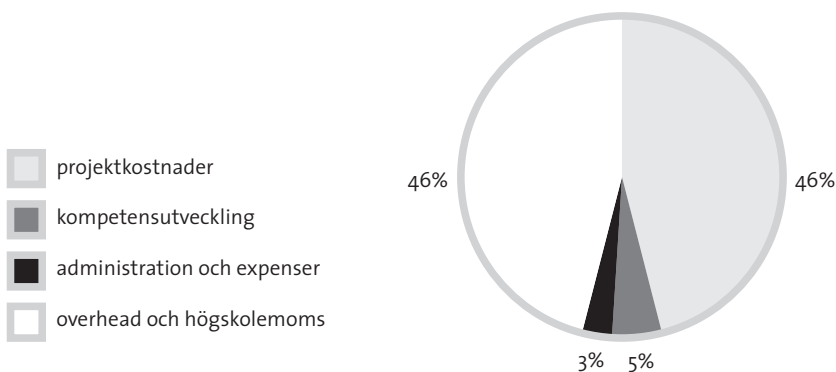
A "research milieu" to which the projects could contribute does not exist. [...] As far as Södertörn is concerned, both projects work more or less in splendid isolation. (Projekt 324 och 328).

Trots dessa negativa utsagor föreslog beredningsgruppen medel för de fyra projekten. Östersjöstiftelsens styrelse bordlade dock projekten 318 och 320 vid sin oktoberutdelning. Den avslag även två ansökningar, den

ena m.h.t. relevanskriteriet, den andra m.h.t. ett negativt sakkunnigutlåtande. Trots detta och trots de bordlagda ansökningarna beslöt styrelsen att anslå sökta 136 Mkr till Södertörns högskola för 2001. Beträffande de bordlagda ansökningarna överlämnade Östersjöstiftelsens styrelse, efter det att kompletterande material inlämnats, ärendena ”till högskolan för beredning och beslut” med påpekandet att högskolan ”kan återkomma om den bedömer att tilläggsanslag erfordras” (ÖSS 001129-7).

Oktoberbeslutet hade föregåtts av ett annat viktigt beslut i styrelsen i juni. Då hade den nämligen återtagit det tidigare beslutet från september 1998 om 40 Mkr till en biblioteksbyggnad. I stället beslöt man att årligen, ”från och med den dag Södertörns högskola börjar betala hyra för det nya biblioteket”, bidra med 9 Mkr (i 2003 års penningvärde) under fem år (ÖSS 000626-4 och FB 2000-1).

Liksom 1999 inlämnade Södertörns högskola under 2000 en redovisning till stiftelsen avseende föregående års forskning och anslagsförbrukning. Av denna framgår att 46 procent utgör projektkostnader och lika mycket overhead och högskolemoms (se Figur 2). Bådas andel har ökat sedan 1998, då motsvarande tal var 44 resp. 35 procent. Några reservationer eller bibliotekskostnader redovisas inte för 1999. Medlen har bekostat 44 projektanställda forskare, 28 doktorander, 59 tillsvidareanställda lärare samt två deltidsadministratörer. Vidare har 15 lärare tilldelats kompetensutvecklingsmedel.



Figur 2 Sammanställning av Östersjöstiftelsens anslag till Södertörns högskola för 1999.

Inför beslut om utdelning av forskningsmedel för 2002 utlyste Södertörns högskola den 18 mars 2001 medel för forskning om samhälle och kultur i östersjöområdet och Östeuropa i en annons i Dagens Nyheter (s. A6), vars första två stycken lyder som följer:

För perioden 2002–2004 finns anslag att söka för projekt och forskare som vill bedriva sin verksamhet vid Södertörns högskola. Ansökningar bör avse projekt med flera deltagare och ha en mångvetenskaplig sammansättning. Frågeställningar och forskningsproblem bör gärna vara av tvärvetenskaplig och gränsöverskridande karaktär. Projektanställda forskare förutsätts medverka i utbildningen vid högskolan.

Stiftelsen för forskning inom områden med anknytning till Östersjöregionen och Östeuropa är knuten till Södertörns högskola. Forskningen har sin tyngdpunkt i humaniora och samhällsvetenskap, men anslagen begränsas inte till särskilda områden eller discipliner. Medel till nya projekt kan sökas senast den 5 juni kl 0900. Anslag beviljas normalt för tre år.

Annonsen bär Södertörns högskolas logotyp och hänvisar för kontakter till två tjänstemän vid högskolan och högskolans hemsida. På den senare finns ytterligare upplysningar om proceduren för att söka anslag samt blanketter för olika slag av nya projekt, förlängning av projekt, kompetensutvecklingsmedel och bidrag till deltagande i vetenskapliga konferenser. Ansökningar om nya projekt skall ställas till Rektor, Södertörns högskola, medan övriga ansökningar ställs till Forskningssekretariatet, Södertörns högskola. I inget fall skall således ansökan ställas till finansören Östersjöstiftelsen.

Vid granskningen av de ansökningar som inkommer under 2001 tillämpas en ny ordning beträffande prioriteringen inom Södertörns högskola. Rektor har nämligen tillsatt en forskningskommitté med prorektor som ordförande. Denna kommitté lämnar en ansökan till Östersjöstiftelsen och fördelar de av stiftelsen sedermera beviljade medlen (Carl Erik Stålvant i brev 010129). Samtidigt behandlade Östersjöstiftelsen vid flera tillfällen under våren 2001 frågan om ansvarsfördelningen mellan stiftelsen och högskolan (ÖSS 010116-4; 010417-6a och 010605-3b). Grundprincipen för denna synes vara att högskolan ansvarar för att engagera sakkunniga men att den därvid bör samråda med stiftelsens utvärderingsutskott.

Utöver den tidigare beslutade anslagstilldelningen beslöt Östersjöstiftelsen under våren 2001 att finansiera tre tillsvidareanställningar som professor inom ramen för forskarskolan BEEGS. Mot detta beslut reserverade sig lärarrepresentanten Therese Reitan med hänvisning till att detta medför alltför långsiktiga åtaganden för stiftelsen (ÖSS 010320-6).

Granskningsgruppens slutsatser

Problemen med rollfördelningen mellan Östersjöstiftelsen och Södertörns högskola har från januari 2000 accentuerats ytterligare genom att så starka personunioner etablerats mellan de två organisationerna. Stiftelsens styrelse har också uppmärksammat detta genom att låta en utomstående expert göra en bedömning av jävsfrågorna. Även om denne i sitt yttrande har kommit till slutsatsen att några betydande problem med jäv inte föreligger inom stiftelsen anser granskningsgruppen, utan att gå vidare i den juridiska prövningen av denna fråga, att det föreligger en betydande risk att trovärdigheten för Östersjöstiftelsens verksamhet ifrågasätts. Även om stiftelsens verksamhet styrs av associationsrätten i stället för förvaltningsrätten kan det nämligen inte uteslutas att bedömare av verksamheten ändå ställer mycket höga krav på ledamöters allmänna objektivitet. Detta är särskilt sannolikt, eftersom jävsfrågorna ägnats betydande uppmärksamhet inom forskningsfinansieringssystemet under senare år, särskilt efter de första turerna kring användningen av

löntagarfondsmedel för forskning. Det kan också anföras att ett klart tvåpartsförhållande mellan Östersjöstiftelsen och Södertörns högskola skulle kunna tjäna bådas intressen. Enligt granskningsgruppens mening skulle ett sådant arrangemang verka klart positivt på de båda organisationernas legitimitet vilket, oberoende av juridiska bedömningar, är en avgörande faktor för framgångar i vetenskapssamhället.

Några uttryck för forskarsamhällets ifrågasättande av den konstruktion som Östersjöstiftelsen representerar återfinns också i de externa utvärderingar som genomfördes under år 2000. Två av utvärderarna berörde denna fråga i sina utlåtanden. En betecknar således konstruktionen som unik inom modern västerländsk universitets- och högskolepolitik och fortsätter:

På ett antal viktiga punkter innebär denna konstruktion en inskränkning i forskarsamhällets autonomi. Dels försvåras möjligheterna för de forskare som är intresserade av forskning kring detta geografiska område och som inte arbetar eller har direkta kontakter med Södertörns högskola att erhålla forskningsmedel. Dels innebär det en tydlig styrning av forskningen vid högskolan. För det tredje styrs grund- och forskarutbildning på ett tydligt sätt. Det kan också hållas troligt att forskare från Södertörns högskola genom denna konstruktion kan komma att otillbörligt missgynnas av andra forskningsfinansiärer. (Utlåtande om projekt 318).

På motsvarande sätt säger en annan utvärderare att han med sin egen erfarenhet av budgetnedskärningar vid de gamla universiteten ”med stor förundran [...] läser att forskningsstöd för 100 miljoner kronor skall fördelas till projekt vid Södertörns högskola med 200 anställda”. Han säger sig också vara förundrad över att stödet begränsas till forskning rörande östersjöregionen och Östeuropa. Han betecknar Östersjöstiftelsens roll som destruktiv med följande motiveringar:

En anledning är att forskning och undervisning bör gå hand i hand i mycket hög grad. Östersjöstiftelsens medel kan inte fördelas bland SHs fakultet [...] utan att skapa en stor kader forskare utan större undervisningsskyldighet. [...] En andra anledning till att jag upplever Östersjöstiftelsens ändamål som destruktivt är att forskningsresultat skall ha en hög grad av generalitet. Den traditionella ämnesindelningen främjar frågeställningar som har generalitet givet antaganden. Den gamla ämnesgränserna är ibland förstelnade och de kan göra forskningen ämnesmässigt snäv, men att begränsa forskningen med hänsyn till ett litet geografiskt och kulturellt område kan inte vara lösningen. (Utlåtande om projekt 330).

De citerade formuleringarna skulle möjligen kunna avfärdas av stiftelsen och högskolan som uttryck för missunnsamhet från etablerade forskare vid andra lärosäten för att de inte kan komma i åtnjutande av stiftelsens medel. Enligt granskningsgruppens mening bör dock kritiken ses i ett konstruktivt perspektiv, eftersom förtroendet i det vetenskapliga samhället är en grundläggande förutsättning för en långsiktigt positiv utveckling av en akademisk institution. Kritik i samma banor som de som framförts av utvärderarna har också formulerats i en artikel i tidningen Affärsvärlden (14 mars 2001, s. 16).

Ett annat inslag i den symbios som nu råder mellan Östersjöstiftelsen och Södertörns högskola är att ordföranden, rektorn för högskolan och

doktorandrepresentanten genom sina positioner i stiftelsens placeringsdelegation har ett dominerande inflytande över stiftelsens placeringar. Att ledningen för Östersjöstiftelsen deltar i stiftelsens placeringar är i och för sig inte anmärkningsvärt. Däremot kan det anses problematiskt att ledande företrädare för stiftelsens destinatar så starkt kan påverka stiftelsens kapitalförvaltning. Den existerande placeringsdelegationen har visserligen under den granskade perioden varit framgångsrik men arrangemanget måste ändå ur principiell synpunkt anses tveksamt.

Att rågångarna mellan Östersjöstiftelsen och Södertörns högskola varit minst sagt oklara framgår också av den ovan nämnda annonsen våren 2001, då medel för forskning utlystes. Granskningsgruppen finner att denna utgör ett uppenbart exempel på den sammanblandning som sker mellan Östersjöstiftelsen och Södertörns högskola. Gruppen välkomnar visserligen ansträngningen att finna forskare utanför den egna kretsen genom en offentlig utlysning, men anser att det varit lämpligare att utlysningen skett i Östersjöstiftelsens namn, att ansökningarna ställts dit och att de beretts inom stiftelsen.

Enligt gruppens mening framstår det under seklets första år än klarare att det hade varit en fördel om Östersjöstiftelsen hade haft en egen organisation för granskning. På så sätt hade de projekt som tilldelades medel kunnat bedömas ingående med hjälp av externa granskare inledningsvis och hade därefter kunnat ges ett större förtroende under projekttiden. Därmed hade man sannolikt undvikit en del problem som är förknippade med utvärderingar under projektets gång. I en av utvärderingarna ifrågasätts således hela proceduren med halvtidsbedömning ("Obviously, the Foundation and those who reviewed the applications on its behalf were satisfied by the theoretical and methodological concept once presented"; projekt 324 och 328). En annan pekar på problemet att avgöra om framställda arbeten verkligen är resultatet av de tilldelade medlen:

För de inlämnade vetenskapliga artiklarna förtjänar författarna mycket stort beröm. De håller hög kvalitet och ger goda bidrag av såväl teoretisk som empirisk art. [...] Att märka är dock att nästan alla dessa artiklar måste vara skrivna innan det här bedömda forskningsprogrammet var startat och objekten för de flesta av artiklarna har i bästa fall ett mycket svagt samband med området för det bedömda programmet. (Projekt 321).

Det kan slutligen också noteras att stiftelsen har mycket begränsad kontakt med sina anslagsmottagare. Detta har redan tidigare framgått av den granskning som genomfördes av Riksdagens revisorer (Bilagor till stiftelser bildade med löntagarfondsmedel, s. 27):

Östersjöstiftelsen uppger att man har en passiv hållning när det gäller krav på återrapportering i den meningen att någon direkt kommunikation mellan stiftelsen och de enskilda projekten som får stöd inte förekommer. Detta är ett medvetet ställningstagande – man kommunicerar med högskolans ledning rörande helheten.

Granskningsgruppen finner för sin del en sådan ordning mindre tillfredsställande.

Sammanfattande problemdiskussion

Stiftelsens ledning

Sammanlagt 16 personer har varit ledamöter av Östersjöstiftelsens styrelse (jfr Tabell 1). Två av dem, professorerna Marie Nisser och Rutger Lindahl, har varit ledamöter under hela stiftelsens existens. Ytterligare fyra personer (ordföranden Inge Jonsson, kulturattachén Mika Larsson, f.d. talmannen Ingegerd Troedsson och ambassadören Andreas Ådahl) var ledamöter fram till slutet av 1999. De enda förändringarna som skedde i stiftelsens styrelse dessförinnan var att professor Kerstin Fredga ersattes av riksdagsledamoten Eva Johansson och att en studeranderepresentant inträdde i styrelsen.

Från och med den 1 januari 2000 genomfördes däremot en betydande förändring av styrelsen. Av ledamöterna fick endast Nisser och Lindahl förlängt förordnande. Ny ordförande efter professor Inge Jonsson blev ordföranden i styrelsen för Södertörns högskola, enhetschefen Per-Olof Edin. Vidare utsågs ledamoten av högskolestyrelsen, professor Kerstin Sahlin-Andersson, fil. dr. Therese C. Reitan som representant för verksamheten vid högskolan och doktorand Christoffer Zielinski som representant för dess doktorander. Därutöver utsågs ambassadören Martin Hallqvist, av allt att döma som ersättare för ambassadör Andreas Ådahl. Eftersom Marie Nisser även är ledamot av styrelsen för Södertörns högskola är Martin Hallqvist och Rutger Lindahl de enda av åtta ledamöter som saknar direkt koppling till högskolan.

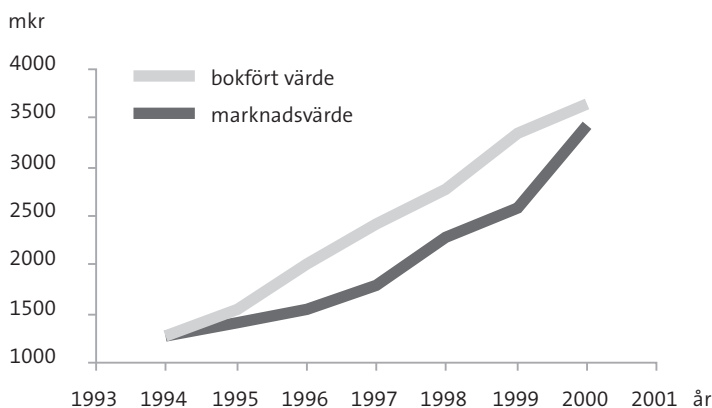
TABELL 1. LEDAMÖTER AV ÖSTERSJÖSTIFTELSENS STYRELSE

NAMN	940801-961231	970101-991231	000101-011231
Professor Inge Jonsson, ordförande	X	X	
Professor Kerstin Fredga	X		
Kulturattaché Mika Larsson	X	X	
Professor Rutger Lindahl	X	X	X
Professor Marie Nisser	X	X	X
F.d. talman Ingegerd Troedsson	X	X	
Ambassadör Andreas Ådahl	X	X	
Riksdagsledamot Eva Johansson		X	
Studerande Mikael Norbäck (-1997)		X	
Studerande Henric Larsolle (1998-)		X	
Enhetschef P-O Edin, ordförande			X
Ambassadör Martin Hallqvist			X
Fil.dr. Therese C Reitan (från 00-02-04)			X
Professor Kerstin Sahlin-Andersson			X
Rektor Per Thullberg			X
Doktorand Christoffer Zielinski			X

De som framför allt står för kontinuiteten i Östersjöstiftelsens styrelse är professorerna Rutger Lindahl och Marie Nisser, av vilka den senare också hela tiden varit ledamot av högskolans styrelse. Även den nya ledamoten i styrelsen, professor Kerstin Sahlin-Andersson representerar en långsiktig kunskap om högskolan genom att ha varit ledamot i den ursprungliga utredningsgruppen och i högskolans styrelse sedan dess start. Även den tidigare ordföranden i stiftelsen, Inge Jonsson hade erfarenheter av högskolans bildande genom ledamotskap i utredningen. Han var dock aldrig ledamot av högskolans styrelse.

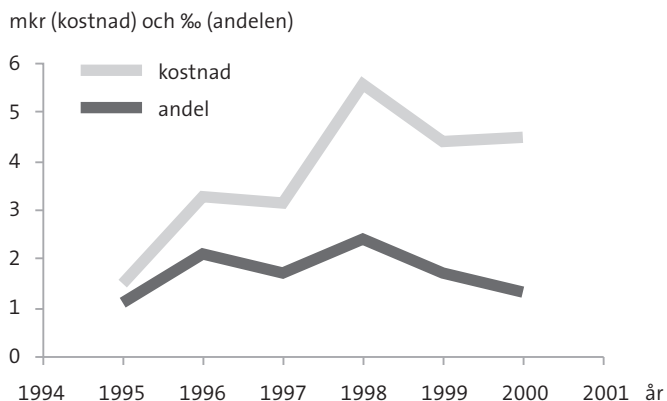
Stiftelsens förvaltning

Östersjöstiftelsen erhöll vid sitt bildande 1,3 miljarder kronor. Detta kapital hade vid senaste årsskiftet ökat till ett marknadsvärde om 3,6 miljarder och ett bokfört värde om 3,4 miljarder (Figur 3). Stiftelsens kapital har således under de sex år den existerat nästan tredubblats. Detta är i nivå med vad många andra förvaltare åstadkommit under samma tidsperiod, vilken präglats av en mycket positiv börsutveckling. Affärsvärldens index mer än trefaldigades under perioden från värdet 84,736 vid slutet av 1994 till 277,717 vid årsskiftet 2000/2001.



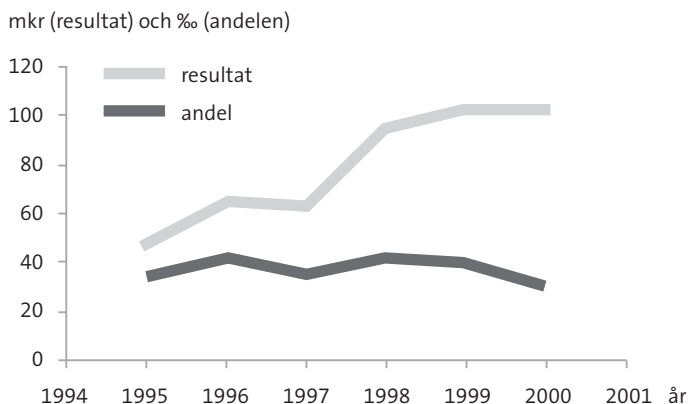
Figur 3 Bokförda värden och marknadsvärden för stiftelsens tillgångar 1994–2000. Källa: Förvaltningsberättelserna 1994/95, 1996, 1997, 1998, 1999 och 2000.

Verksamhetens kostnader var det första verksamhetsåret omkring 1 promille av det bokförda värdet och varierade sedan runt 2 promille (Figur 4). Sedan 1998 är trenden fallande: 2,4 promille (1998), 1,7 promille (1999) och 1,3 promille (2000). De finansiella kostnaderna har i princip utgjort tre fjärdedelar av verksamhetens kostnader. Dessa kostnadsnivåer kan vid första anblicken framstå som låga. Man bör dock hålla i minnet att en stor del av de kostnader som är förknippade med anslagsfördelningen har utbetalats indirekt av Östersjöstiftelsen genom omkostnadspåslag till Södertörns högskola. Jämförelser med andra forskningsstiftelser går därför inte att göra.



Figur 4. Verksamhetens kostnader i absoluta tal (Mkr) och i förhållande till bokfört eget kapital (promille) 1995–2000. Källa: Förvaltningsberättelserna 1994/95, 1996, 1997, 1998, 1999 och 2000. Kostnaderna för verksamhetsåret 1994/95 har omräknats till årsbasis.

Verksamhetsresultatet har ökat från 47,5 Mkr 1995 till drygt 100 Mkr år 2000 (Figur 5). I relation till det bokförda värdet har detta inneburit omkring fyra procenters årlig avkastning. Utöver de i figuren redovisade verksamhetsresultaten har stiftelsen uppvisat betydande realisationsresultat. Dessa var under åren 1995–2000: 46,2 Mkr, 91,6 Mkr, 250,2 Mkr, 470,8 Mkr, 363,2 Mkr och 882,7 Mkr, d.v.s. totalt drygt 2,1 miljarder kronor.

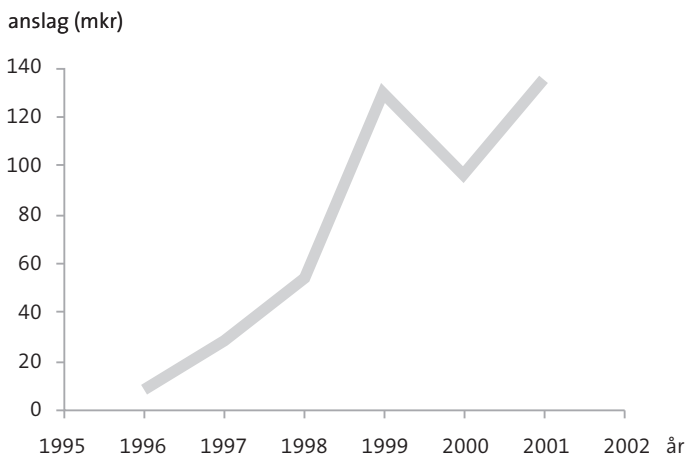


Figur 5. Verksamhetsresultat i absoluta tal (Mkr) och i förhållande till bokfört eget kapital (promille) 1995–2000. Källa: Förvaltningsberättelserna 1994/95, 1996, 1997, 1998, 1999 och 2000. Verksamhetsresultatet för verksamhetsåret 1994/95 har omräknats till årsbasis.

De redovisade nyckeltalen leder granskningsgruppen till slutsatsen att stiftelsens förvaltning hittills präglats av god värdeutveckling, god kostnadskontroll och god resultatutveckling.

Stiftelsens medelsutdelning

Stiftelsen har sedan 1996 utdelat en årlig summa till Södertörns högskola. Denna har stigit från knappt 8 Mkr det första året till 136 Mkr 2001 (Figur 6). Totalt har högskolan erhållit 451,4 Mkr från stiftelsen. I detta belopp ingår för 1999 ett anslag om 50 Mkr för en aula (ÖSS 970516-4 och 990414-8) samt 22 Mkr som tilläggsanslag för full kostnadstäckning (ÖSS 990315-7). Anslaget 2001 om 136 Mkr inkluderar hyresbidrag om 9 Mkr för det nya biblioteket. Ambitionen för framtiden är att ha en årlig utdelning på samma nivå. Detta innebär att anslaget för forskning och forskarutbildning vid Södertörns högskola utgör 40 procent av den samlade tilldelningen för utbildning och forskning. En jämförelse ger vid handen att motsvarande andel för de nya universiteten i Karlstad, Växjö och Örebro är 22, 25 resp. 22 procent. För Malmö högskola, som startade samtidigt med Södertörns högskola, är andelen 10 procent (Prop. 2000/1:1, vol. 8, sid. 17–19). Granskningsgruppen konstaterar därför att Södertörns högskola i jämförelse med de nya universiteten och andra unga högskolor är mycket gynnad när det gäller anslag för forskning och forskarutbildning.



Figur 6. Anslag till Södertörns högskola från Östersjöstiftelsen 1996–2001.
Källa: PM 2001-01-31 upprättad av Christian Lange. Anslaget 1996/97 har fördelats jämnt på de båda åren.

Den centrala frågan i samband med medelsutdelningen har varit hur samspelet mellan Östersjöstiftelsen och Södertörns högskola skall vara utformat. Enligt granskningsgruppens mening skulle det ha varit en fördel om Östersjöstiftelsen i större utsträckning själv hade genomfört prioriteringar och utvärderingar, särskilt som stiftelsen ändå av allt att döma står för dessa kostnader. Detta problem kommer sannolikt att accentueras inom de närmaste åren i samband med de prioriteringar som skall göras då den första och andra projektgenerationens medel är förbrukade. Det rör sig om 13 projekt med 15 doktorander och 57 övriga anställda forskare vars anslagstid utgår 31 december 2001 samt 7 doktorander och 37 andra forskare vars projekt upphör i slutet av 2002 (Stålvant, 2000). En utomordentligt viktig och delikat fråga blir då hur framgångsrik forskning skall kunna premieras och mindre framgångsrik forskning avvecklas. Det är uppenbart att en från högskolan fristående organisation har bäst möjlighet att genomföra prioriteringen av olika forskningsprojekt.

Övergripande slutsatser och förslag till åtgärder

Två övergripande problem

På ett övergripande plan finns två fundamentala problem förknippade med Östersjöstiftelsens verksamhet:

1. Stadgarnas dubbla mål som innebär att de projekt som stöds av stiftelsen såväl skall uppfylla kravet om inriktning mot östersjöregionen och Östeuropa, som att forskningen skall vara anknuten till Södertörns högskola.
2. Arrangemanget att Östersjöstiftelsen inte haft en egen, från Södertörns högskola tydligt åtskild administrativ organisation.

Det första problemet har inneburit att antalet potentiella kvalificerade sökande till de tillgängliga medlen har reducerats kraftigt på två sätt. Anslagsmottagare skall inte bara ägna sig åt en viss typ av forskning, utan de skall också vara knutna till ett visst lärosäte. Redan den första typen av restriktion har i många sammanhang kritiserats i samband med diskussionerna om den s.k. sektorsforskningen. Läger man därtill kravet om forskarens stationering finns uppenbara risker för att konkurrensen om medlen blir alltför begränsad och att den öppenhet som annars präglar det svenska akademiska systemet går förlorad. Risken finns också att stadgarnas krav om inriktningen av forskning mot östersjöregionen och Östeuropa kan tänjas så att projekt med svag anknytning till detta forskningsområde får stöd. Detta problem har också uppmärksamats av stiftelsens styrelse som våren 1998 kände anledning att för högskolans ledning påpeka stiftelsens ändamål.

Det andra problemet har inneburit att rollfördelningen mellan anslagsgivare och anslagsmottagare har blivit alltför otydlig. Initiativen till ansökningar, prioriteringar och utvärderingar har i betydande utsträckning varit frågor för Södertörns högskola snarare än för Östersjöstiftelsen. Den senare har visserligen anordnat seminarier för att inventera forskningsområdet och för att stimulera till nya projekt, men initiativet har huvudsakligen legat hos Södertörns högskola. Detta arrangemang kan i förstone tyckas vara ett kostnadseffektivt sätt att hantera medelsfördelningen. Vid närmare betraktande framgår det dock att Östersjöstiftelsen ändå bestridit en betydande del av kostnaderna för de administrativa rutinerna genom de omkostnadspåslag som utbetalats till högskolan. Den oklara rollfördelningen mellan stiftelsen och högskolan har vidare ytterligare förstärkts av de alltmer omfattande personunionerna mellan de båda organisationernas styrelser.

Förslag till åtgärder

För att lösa de två fundamentala problemen för Östersjöstiftelsen föreslår granskningsgruppen förändring av verksamheten genom

1. att stiftelsestyrelsens fortsatta diskussioner om permutation inriktas på en delning av stiftelsen i två lika stora delar för vart och ett av stiftelsens ändamål och
2. att de administrativa kopplingarna mellan stiftelsen och högskolan upplöses.

Frågan om permutation har redan behandlats av stiftelsens styrelse med anledning av att Södertörns högskola, med sina planer att inom några år bli universitet, funnit det olyckligt att Östersjöstiftelsens ändamål vad gäller forskningsinriktning gjorts så snävt. Förutsättningarna att ta bort kravet på forskningens inriktning måste dock betraktas som mycket begränsade. Ett alternativ, som skulle vara i enlighet med de ursprungliga intentionerna med stiftelsen, skulle då vara att stiftelsens styrelse hos Kammarkollegiet hemställde om en permutation med en uppdelning av stiftelsens verksamhet i två lika stora delar för de två olika ändamålen. Tillgångarna skulle fortfarande kunna samförvaltas på samma sätt som Riksbankens Jubileumsfond hanterar sina två donationer. Den ena delen skulle därvid användas för stöd till forskare vid Södertörns högskola utan restriktion vad gäller ämnesinnehåll efter ansökan till Östersjöstiftelsen. Den andra delen skulle användas för stöd till forskning rörande östersjöområdet och Östeuropa, öppen för ansökan från alla forskare i landet, däribland givetvis även forskare vid Södertörns högskola.

En grundläggande fördel med den föreslagna permutationslösningen torde vara att också det andra av de ovan nämnda problemen löses. Det innebär att Östersjöstiftelsen framdeles administrativt helt frikopplas från Södertörns högskola. Stiftelsen bör enligt utvärderingsgruppens mening bygga upp en egen kansliorganisation för att behandla inkomna ansökningar, för att ta initiativ rörande östersjö- och östeuropaforskningen, genomföra utvärderingar etc. Vidare bör inte längre personalunioner förekomma mellan Östersjöstiftelsens styrelse och styrelsen för Södertörns högskola. Ett sådant arrangemang skulle innebära att alla misstankar om jäv undviks och att såväl Östersjöstiftelsen som Södertörns högskola skulle öka sin trovärdighet.

Risken med nuvarande arrangemang är att vare sig östersjöforskningen eller Södertörns högskola främjas på ett tillfredsställande sätt. Östersjöstiftelsen skulle kunna bli utomordentligt forskningsredskap för att öka vår kunskap om östersjöregionen och Östeuropa samt för att etablera bryggor till liknande miljöer på andra sidan Östersjön. Den långsiktiga potentialen som finns i Östersjöstiftelsen skulle avsevärt kunna växa i betydelse om man kunde lösa de fundamentala problem som nu är inbyggda i stiftelsens konstruktion.

Bilaga 1.

Direktiv för granskning av forskningsstiftelserna (Fastställda av akademinnämnden den 9 februari 2000)

Stadgarna för de särskilda forskningsstiftelser som bildades med löntagarfundsmedel innehåller föreskrifter som placerar in Vetenskapsakademien i ett system för uppföljning och granskning av deras verksamhet. I flera fall föreskrivs att akademien därvid skall agera tillsammans med andra akademier. Stiftelsestadgarnas regler i nu nämnda hänseenden omfattar dels skyldighet för deras styrelser att överlämna årsredovisning och revisionsberättelse, dels rätt för akademien att utföra en utvärderande granskning av deras verksamhet. För de sju stiftelserna gäller i dessa hänseenden följande.

STIFTELSE	ÅRSREDOVISNING OCH REVISIONSBERÄTTELSE TILL	GRANSKNING
Vård och allergi	Regeringen, KVA	KVA
Kunskap och Kompetens	Regeringen, KVA, IVA, Industriförbundet	KVA, IVA,
Internationalisering av högre utbildning och forskning	Regeringen, KVA	KVA
Int. institutet för industriell miljöekonomi i Lund	Regeringen	KVA, IVA
Östersjöstiftelsen	Regeringen	KVA
Strategisk forskning	KVA, IVA	KVA, IVA
MISTRA	KVA, IVA, KSLA	KVA, IVA, KSLA

För KK-stiftelsen, Stiftelsen för strategisk forskning och MISTRA har granskning utförts av särskilda arbetsgrupper tillsatta av resp. akademier. För Vårdalstiftelsen, STINT, Institutet för industriell miljöekonomi i Lund och Östersjöstiftelsen har inga motsvarande granskningsinsatser gjorts.

Akademinnämnden har under hösten 1999 diskuterat de principiella förutsättningarna för granskningsarbetet och hur det i fortsättningen bör utföras. Särskilt har frågor uppmärksammats rörande vilka problemområden som bör sättas i centrum och innebörden av att granskningarna görs som underlag för bedömning och beslut av akademien. Dessa frågor har också diskuterats med företrädare för Ingenjörsvetenskapsakademien. Akademinnämnden, som menar att granskningsarbetet är en lika viktig som grannlaga uppgift, har därvid beslutat att det skall fortsätta och genomföras kontinuerligt för samtliga stiftelser. Granskningen bör i allt väsentligt fokusera på innehållsliga frågor, d.v.s. en verksamhets- och projektbedömning som görs från vetenskapliga utgångspunkter. Naturligtvis måste granskningen ske också med hänsynstagande till existerande skiljaktigheter stiftelserna emellan och med beaktande av naturen av den forskning som stöds av de olika stiftelserna. Akademinnämnden har

dock ansett att en viss grundläggande struktur bör gälla likformigt för all granskning. Som riktlinjer för arbetet har nämnden angivit att följande huvudfrågor på lämpligt sätt bör belysas.

1. Hur har resp. stiftelse, med utgångspunkt i stadgarnas bestämmelser, formulerat målen för sin verksamhet.
2. Står formulerade mål i samklang med stadgarnas ändamålsbestämmelser.
3. Hur uppfylls ställda mål.
4. Vilken organisation och vilka metoder används för att identifiera de insatser som skall få stöd.
5. Är stiftelsens organisation kostnadseffektiv; vilka kostnader har man för administration i relation till verksamhetens övriga kostnader
6. Resulterar använda avsökningsmetoder i att de mest angelägna insatsbehoven får relevant stöd.
7. Hur relaterar stiftelsestöd till finansiering som kan erhållas från andra källor (forskningsråd, myndigheter, fakultetsanslag, privata stiftelser o. dyl.)
8. Hur rapporteras/publiceras resultat av forskning som erhållit stöd.
9. Vilken (inom)vetenskaplig kvalitet har den forskning som utförts med stiftelsestöd och hur sörjer man för en adekvat kvalitetsutvärdering.

Innan granskningsarbetet igångsätts skall förutsättningarna (bl. a. budget) för arbetet diskuteras med ständige sekreteraren och, i förekommande fall, med representant för IVA och/eller KSLA. Akademien initierar kontakt med resp. stiftelse för att anmäla att granskning skall utföras och för att träffa överenskommelse om ekonomiska ramar som stiftelsen förväntas ställa till förfogande för arbetet och för produktion av rapport. Granskare skall på lämpligt sätt hålla akademien underrättad om arbetets fortgång. Granskningsrapport skall, innan den offentliggörs eller delges resp. stiftelse, anmälas för akademinämnden, resp. IVA och KSLA, som beslutar om formerna för offentliggörande av rapporten och dess spridning.

Bilaga 2. Östersjöstiftelsens stadgar

Bilaga till regeringsbeslut 1994-06-23, nr 58 (Dnr U94/1998/UH). Stadgar för Stiftelsen för forskning inom områden med anknytning till Östersjöregionen och Östeuropa

Ändamål

1 § Stiftelsen, vars benämning skall vara Stiftelsen för forskning inom områden med anknytning till Östersjöregionen och Östeuropa, har till ändamål att stödja forskning och utbildning med denna inriktning vid en ny struktur för högre utbildning i södra Stockholmsregionen utan begränsningar till vissa discipliner.

Förmögenhet

2 § Stiftelsens förmögenhet utgörs av de medel, som genom regeringens beslut den 23 juni 1994 överförts till stiftelsen samt de medel som herefter kan komma att överlämnas till densamma som ytterligare stiftelsekapital.

Verksamhet

3 § Stiftelsen skall vid uppfyllandet av sitt ändamål bidra till uppbyggnad och finansiering av forskning och forskarutbildning i södra delen av Stockholmsområdet och den akademiska infrastrukturen i anslutning därtill. Stiftelsen bör hålla sig noga informerad om arbetet inom 1994 års Stockholmskommitté (U 1994:05).

Styrelse

4 § Stiftelsens angelägenheter skall handhas av en styrelse med minst sex och högst åtta ledamöter. Vid bildandet utser regeringen styrelsens ledamöter. Därefter ankommer det på styrelsen att utse och entlediga ledamöter. En ledamot skall dock vara utsedd av regeringen.

Mandattiden för styrelsens ledamöter uppgår till fyra år med möjlighet till förlängning ytterligare en mandatperiod. Avgår en styrelseledamot under sin mandatperiod väljs ny ledamot för en full mandatperiod. Styrelsen skall vid nyval av ledamöter inbjuda Kungl. Vetenskapsakademien att lämna förslag till ledamöter.

5 § Styrelsen skall inom sig utse ordförande och vice ordförande. Vid bildandet utser regeringen ordförande.

- 6 §** Styrelsen har sitt säte i Stockholm. Styrelsen sammanträder på kallelse av ordföranden eller när minst hälften av ledamöterna begär det. Styrelsen är beslutför när minst hälften av ledamöterna är närvarande, bland dem ordföranden eller, vid förfall för denne, vice ordföranden. Vid styrelsens sammanträden skall föras protokoll.

Beslutsregler

- 7 §** Beslut fattas med enkel majoritet, utom i fall som anges i 8 §. Vid lika röstetal har ordföranden utslagsröst.
- 8 §** För beslut som gäller ansökan om permutation av stiftelseförordnandet eller genomförande av ändring i enlighet med ett permutationsmedgivande krävs att samtliga styrelseledamöter utom en är ense om beslutet.

Förmögenhetsförvaltning m.m.

- 9 §** Styrelsen ansvarar för att stiftelsens förmögenhet förvaltas på betryggande sätt så att riskerna begränsas och möjligheterna till god avkastning tillvaratas.
- 10 §** Stiftelsens kapital får ej förbrukas.
- 11 §** Stiftelsen får hos kreditinrättning ta upp lån för att tillgodose tillfälligt behov av likviditet.

Behörighet att företräda stiftelsen

- 12 §** Stiftelsens firma tecknas av styrelsen eller den eller de personer som styrelsen utser.

Redovisning och revision

- 13 §** Stiftelsen skall föra räkenskaper i enlighet med bokföringslagens bestämmelser. Stiftelsens räkenskapsår skall vara kalenderår. Styrelsen skall fastställa budget för det följande räkenskapsåret.
- 14 §** Stiftelsen skall för varje räkenskapsår upprätta en årsredovisning på grundval av årsbokslutet. Årsredovisningen skall bestå av resultaträkning och balansräkning samt en förvaltningsberättelse, som förutom sedvanliga uppgifter skall innehålla uppgifter om hur stiftelsens ändamål tillgodosetts under räkenskapsåret.
- 15 §** Stiftelsens räkenskaper och årsredovisning samt styrelsens förvaltning skall granskas av två revisorer varav minst en skall vara auktoriserad. För revisorerna skall finnas personliga suppleanter.
- Utöver de nu nämnda revisorerna och deras ersättare skall Riksrevisionsverket ha rätt att utse en revisor och en suppleant.
- 16 §** Stiftelsen skall tillställa revisorerna årsredovisning för granskning senast fyra månader efter räkenskapsårets utgång.

- 17 §** Om de i 15 § första stycket föreskrivna revisorerna så begär skall styrelsen sammankallas.
- 18 §** Stiftelsen skall efter det att revision slutförts överlämna kopia av årsredovisning och revisionsberättelse till regeringen.

Utvärdering m.m.

- 19 §** Kungl. Vetenskapsakademien skall ha rätt att granska stiftelsens verksamhet.
- 20 §** Stiftelsen skall tillse att den verksamhet som stiftelsen stödjer utvärderas regelbundet.
- Stiftelsen skall vidare årligen publicera en lättillgänglig redogörelse angående den verksamhet som bedrivits.

Tillsyn

- 21 §** Stiftelsen är undantagen från tillsyn enligt lagen (1929:116) om tillsyn över stiftelser.

Bilaga till regeringsbeslut 1997-01-07, nr 3 (Dnr U96/3991/F)

Ändringar i stadgarna för Stiftelsen för forskning inom områden med anknytning till Östersjöregionen och Östeuropa

4–6 och 8 §§ i stiftelsens stadgar skall lyda

- § 4** Stiftelsens angelägenheter handhas av en styrelse med minst fem och högst nio ledamöter, vilka utses för en bestämd tid. Regeringen utser och entledigar samtliga ledamöter samt bestämmer vem som skall vara ordförande.
- 5 §** Styrelsen utser vice ordförande inom sig.
- 6 §** Styrelsen har sitt säte i Stockholm. Styrelsen sammanträder på kallelse av ordföranden eller när minst tre ledamöter begär det. Styrelsen är beslutför när mer än hälften av ledamöterna är närvarande, bland dem ordföranden eller, vid förfall för denne, vice ordföranden. Vid styrelsens sammanträden skall föras protokoll.
- 8 §** För beslut som gäller ansökan om permutation av stiftelseförordnandet eller genomförande av ändring i enlighet med ett permutationsbeslut krävs att minst tre fjärdedelar av samtliga styrelseledamöter är ense om beslutet.

Bilaga 3. Östersjöstiftelsens styrelse

Förordnade 1994-06-23 för perioden 1994-08-01–1998-07-31

Professor Inge Jonsson, ordförande
Professor Kerstin Fredga
Kulturattaché Mika Larsson
Direktör Rutger Lindahl
Professor Marie Nisser
Talman Ingegerd Troedsson
F.d. professor Andreas Ådal

Förordnade 1997-01-09 för perioden 1997-01-01–1999-12-31

Professor Inge Jonsson, ordförande
Riksdagsledamot Eva Johansson
Studerande Henric Larsolle (fr.o.m. 1998)
Kulturattaché Mika Larsson
Professor Rutger Lindahl
Professor Marie Nisser
Studerande Mikael Norbäck (t.o.m. 1997)
F.d. talman Ingegerd Troedsson
Ambassadör Andreas Ådahl

Förordnade 1999-12-22 för perioden 2000-01-01–2001-12-31

Enhetschef P-O Edin, ordförande
Ambassadör Martin Hallqvist
Professor Rutger Lindahl
Professor Marie Nisser
Professor Kerstin Sahlin Andersson
Rektor Per Thullberg
Doktorand Christoffer Zielinski
Fil.dr. Therese C Reitan (utsedd 2000-02-03)

Bilaga 4. Södertörns högskolas styrelse

Förordnade för perioden 1997-01-01–2000-12-31

Per Thullberg, ordförande (t.o.m. 1997-12-31), ledamot (fr. o. m. 1998-01-01)
P-O Edin (ordförande fr. o. m. 1998-01-1)
Mino Akhtarzand
Ann-Beate Barke (t.o.m 1997-12-31)
Gunilla Edelstam (fr. o. m. 1998-01-01)
Lars Kleberg (t.o.m. 1998-02-28)
Ralph Lédel
Sören Lekberg
Marie Nisser
Karin Pilsäter
Bosse Ringholm (t.o.m. 1997-12-08)
Clas Ånstrand (fr. o. m. 1997-12-09)
Kerstin Sahlin-Andersson
Jan Böhme, lärarrepresentant
Beatriz Lindqvist, lärarrepresentant

Förordnade fr.o.m. 2001-01-01

P-O Edin, ordförande
Mino Akhtarzand
Ralph Lédel
Sören Lekberg
Marie Nisser
Karin Pilsäter
Kerstin Sahlin-Andersson
Per Thullberg
Tjia Torpe
Crister Skoglund, lärarrepresentant
Besrat Tesfaye, lärarrepresentant

Därutöver har personalorganisationerna tre representanter
Sammanlagt ett tiotal studentrepresentanter har under åren också suttit
i styrelsen

Underlag för granskningen

Skriftliga handlingar

- ”Angående Östersjöstiftelsefinansierad forskning i framtiden”. PM upprättad av Carl Einar Stålvant, september 2000 (reviderad november 2000).
- Budgetpropositionen för år 2001. Regeringens proposition 2000/01:1; Utgiftsområde 16, Utbildning och Forskning, sid. 17–19.
- ”Den förra styrelsens syn på Östersjöstiftelsens uppgift i förhållande till Södertörns högskola”, PM upprättad av Christian Lange 2000-03-14.
- ”Edins fondrevansch”. Affärsvärlden, No. 11, 14 mars 2001, s. 16.
- ”Forskningspolitiska riktlinjer vid Södertörns högskola”. Skrivelse av Per Thullberg, 1997-04-28.
- ”Förankring av samarbetsidén Sverige-Baltikum på det samhällsvetenskapliga området”, skrivelse från ambassadör Andreas Ådahl 1998-10-13.
- Förvaltningsberättelser för Östersjöstiftelsen 1994-08-01—1995-12-31, 1996, 1997, 1998, 1999 och 2000.
- Kronan Spiran Äpplet. En ny universitetsstruktur i södra Stockholmsområdet. Delbetänkande av 1994 års Stockholmskommitté (SOU 1994:127).
- Promemoria samt utredning av A. Stening ang. jäv inför beslut i Östersjöstiftelsestyrelsen 2000-05-11.
- Protokoll från sammanträden med styrelsen för Östersjöstiftelsen 1994 (1994-08-26, 1994-10-27, 1994-11-28), 1995 (1995-01-13, 1995-02-20, 1995-04-27, 1995-05-29, 1995-09-15, 1995-11-13), 1996 (1996-01-19, 1996-04-26, 1996-06-14, 1996-09-03, 1996-09-27, 1996-11-13), 1997 (1997-01-16, 1997-02-07, 1997-03-11, 1997-04-14, 1997-05-16, 1997-09-15, 1997-10-13, 1997-11-24), 1998 (1998-01-12, 1998-01-22, 1998-03-19, 1998-04-29, 1998-06-17, 1998-08-27, 1998-09-21, 1998-11-04), 1999 (1999-01-11, 1999-03-15, 1999-04-14, 1999-05-26, 1999-08-30, 1999-10-15, 1999-11-15), 2000 (2000-02-08, 2000-03-22, 2000-04-13, 2000-05-11, 2000-06-26, 2000-08-18, 2000-10-11, 2000-11-29) och 2001 (2001-01-16).
- Regeringens förordnanden av ledamöter i styrelsen för Östersjöstiftelsen. Revisionsberättelser för Östersjöstiftelsen 1994-08-01—1995-12-31, 1996, 1997, 1998, 1999 och 2000.
- Skrivelse från Östersjöstiftelsen till Södertörns högskola ang. ekonomisk redovisning vad gäller de anslag till forskning som stiftelsen beviljat Södertörns högskola, 1999-03-23.
- Skrivelser från Södertörns högskola till Östersjöstiftelsen med redovisning av forskning och anslagsförbrukning 1999-05-19 och 2000-08-04.
- Skrivelser från Östersjöstiftelsen till Södertörns högskola ang. stiftelsens beslut om medel 1996-04-26, 1997-06-09, 1998-11-24, 1999-11-24 och 2000-10-11.

- Stadgar för Stiftelsen för forskning inom områden med anknytning till Östersjöregionen och Östeuropa (Bilaga till regeringsbeslut 1994-06-23, reviderade 1997-01-07).
- Stiftelser bildade med löntagarfondsmedel. Riksdagens revisorers rapport 1999/2000:6 inkl. bilagor.
- Stöd till Örebro universitet och Södertörns högskola. Rapport från särskild kommitté för förbättring av ledning, kontroll och ekonomiska administrativa funktioner (SOU 1999:135).
- Södertörns högskola. Fördjupad anslagsframställning för åren 1997, 1998 och 1999 (med bilagor).
- Södertörns högskolas ansökningar om medel från Östersjöstiftelsen 1996-04-17, 1997-04-28, 1998-04-20, 1998-10-22, 1999-11-08 och 2000-10-05.
- Utbildning och forskning. Kvalitet och konkurrenskraft. Regeringens proposition 1993/94:177.
- Utvärdering av forskningsprojekt som finansierats av stiftelsen, 1999-09-29.
- Utvärdering av forskningsprojekt som finansierats av stiftelsen (september 2000).

Intervjuer

- Enhetschef Per-Olof Edin, ordförande i såväl stiftelsens styrelse som Södertörns högskolas styrelse (2001-03-15).
- Fil. kand. John Fürstenbach, stiftelsens tidigare sekreterare (Lars Engwall 2001-01-09).
- Professor Staffan Helmfrid, tidigare sakrevisor (2001-01-25).
- Professor Inge Jonsson, stiftelsens tidigare ordförande (2001-01-23).
- Professor Ingela Josefsson, prorektor med ansvar för forskningen vid Södertörns högskola (2001-03-01).
- Cand. philol. Christian Lange, stiftelsens sekreterare (2001-01-23).
- Revisor Eva Lind-Andersson, auktoriserad revisor för stiftelsen (2001-02-20).
- Professor Rutger Lindahl, ledamot i stiftelsens styrelse (2001-03-15).
- Professor Helmut Müssener, tidigare chefsforskare och vicerektor vid Södertörns högskola (2001-01-25).
- Professor Marie Nisser, ledamot av stiftelsens styrelse och dess vice ordförande 1994- 1999 samt ledamot av Södertörns högskolas styrelse sedan starten (2001-05-15).
- Professor Kerstin Sahlin-Andersson, ledamot av stiftelsens styrelse sedan 2000 samt ledamot av Södertörns högskolas styrelse sedan starten (Lars Engwall 2001-01-26).
- Fil. kand. Carl Einar Stålvant, forskningssekreterare vid Södertörns högskola med ansvar för koordineringen av forskningsprojekt och högskolans ansökan till stiftelsen (2001-01-25).
- Rektor Per Thullberg, rektor för Södertörns högskola (2001-03-01).
- F.d. talman Ingegerd Troedsson, tidigare ledamot i stiftelsens styrelse (Lars Engwall 2001-03-01 per telefon).

Genom regeringsbeslut den 23 juni 1994 inrättades med medel från de tidigare löntagarfonderna Stiftelsen för forskning inom områden med anknytning till Östersjöregionen och Östeuropa (Östersjöstiftelsen). Enligt stiftelsens stadgar (§19) har Kungl. Vetenskapsakademien rätt att granska stiftelsens verksamhet. Mot denna bakgrund tillsatte akademien i februari 2000 en granskningsgrupp för detta uppdrag. Denna rapport redovisar gruppens granskning av stiftelsens verksamhet 1994–juni 2001.



**KUNGL.
VETENSKAPSAKADEMIEN**
THE ROYAL SWEDISH ACADEMY OF SCIENCES